

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

STOCKHOLM

GENOM KONSTNÄRSÖGON

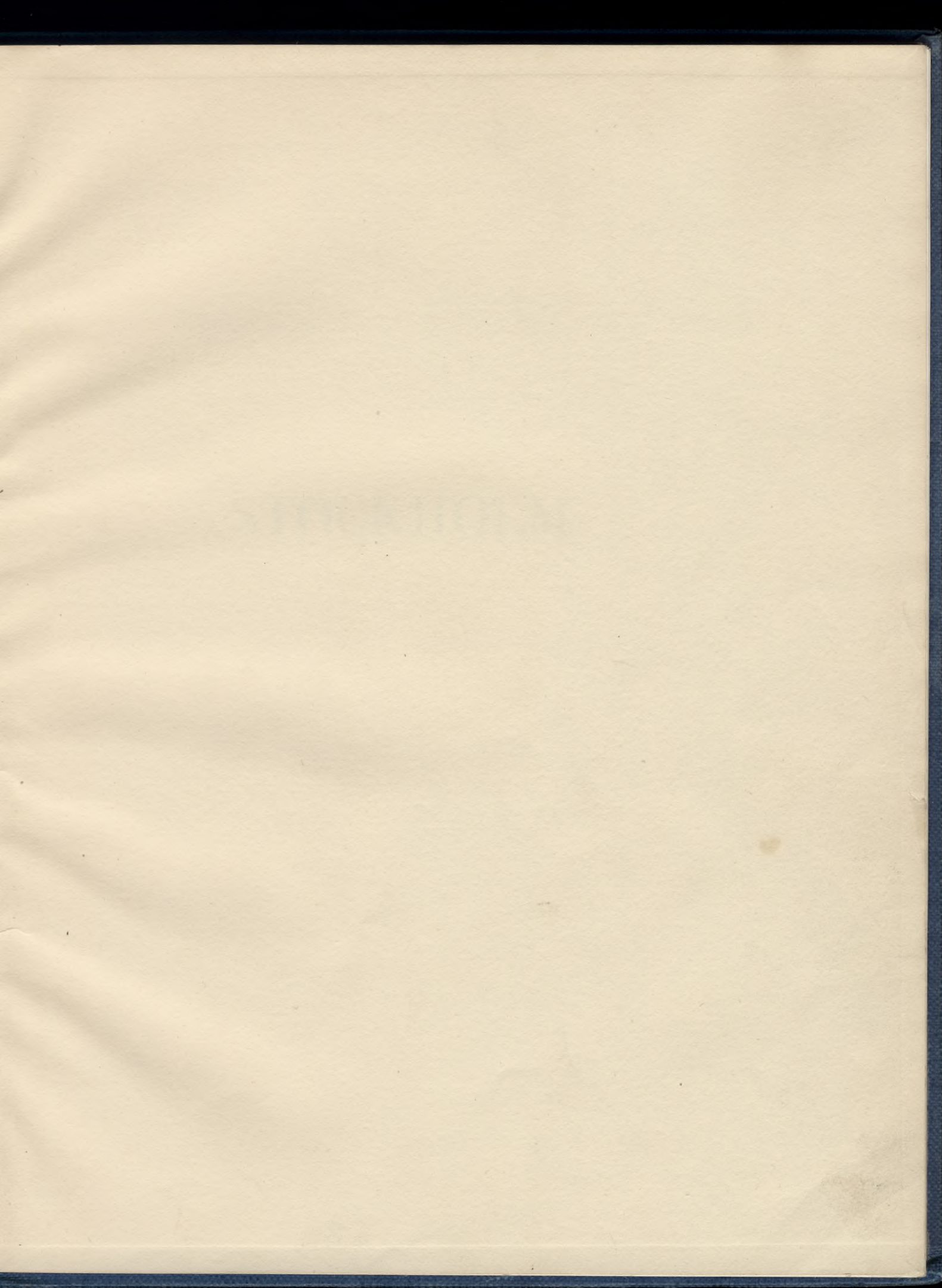

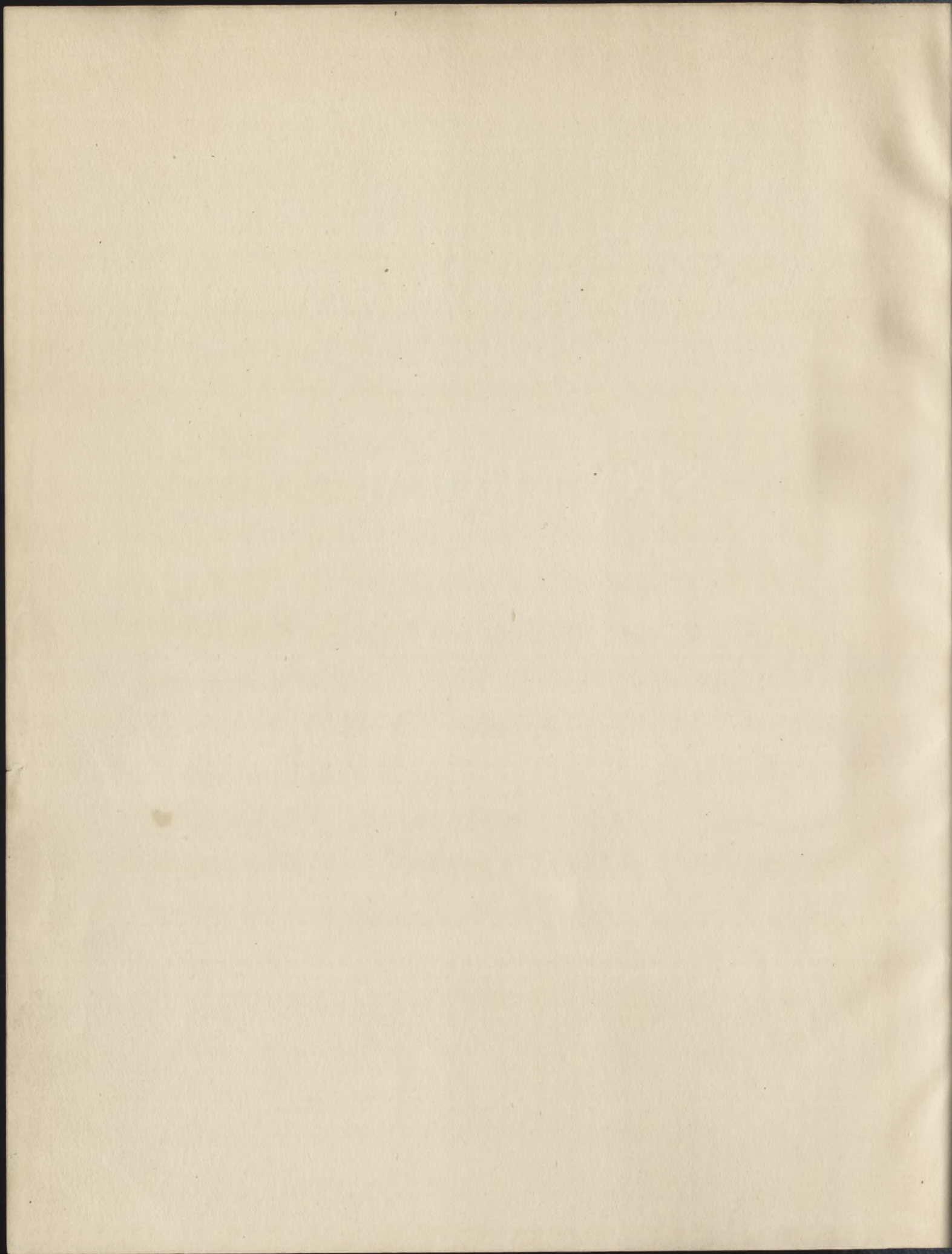

Allmänna Sektionen

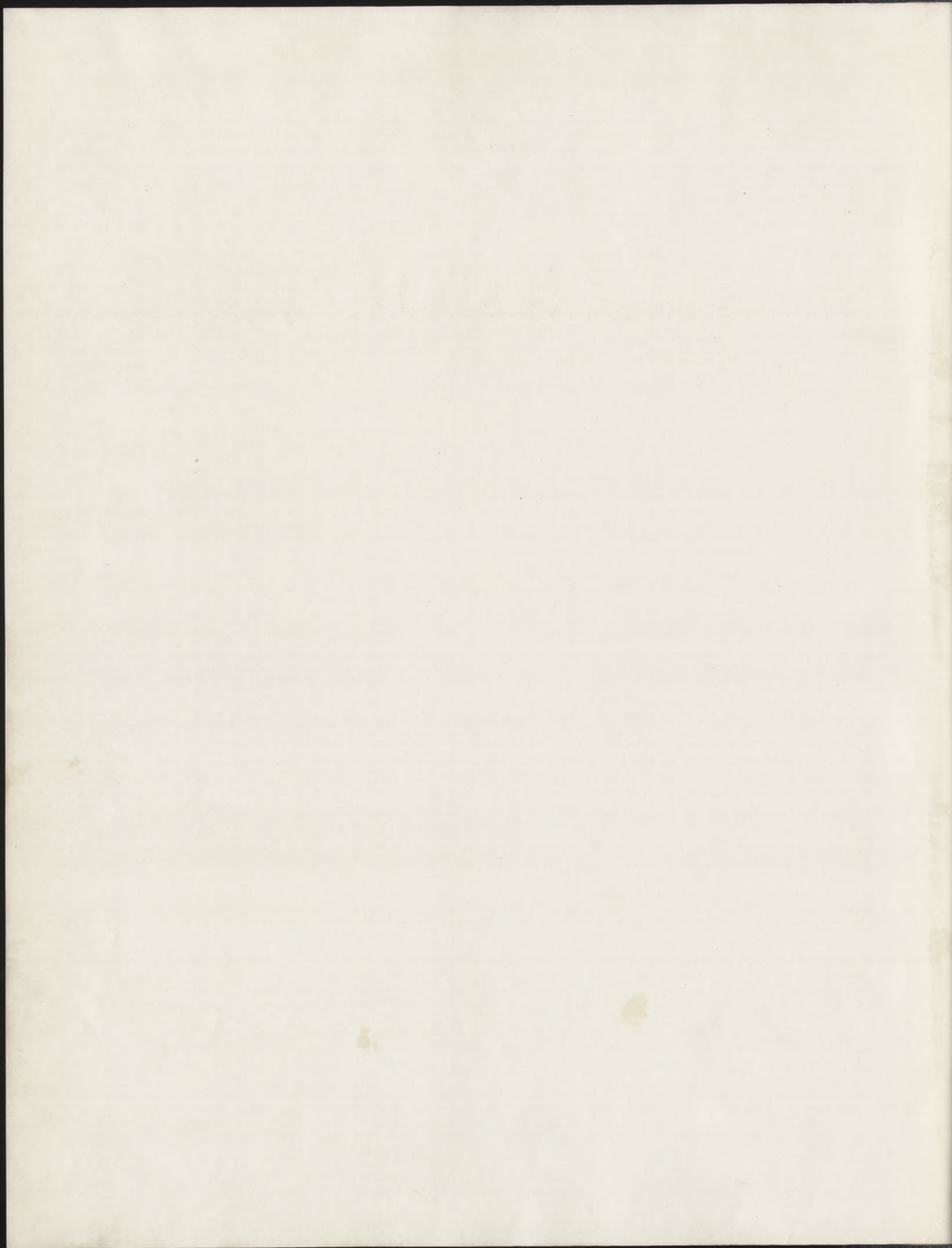
Konst
Sv.
Mål.

STOCKHOLM

STOCKHOLM
GENOM KONSTNÄRSÖGON
AF CARL G. LAURIN

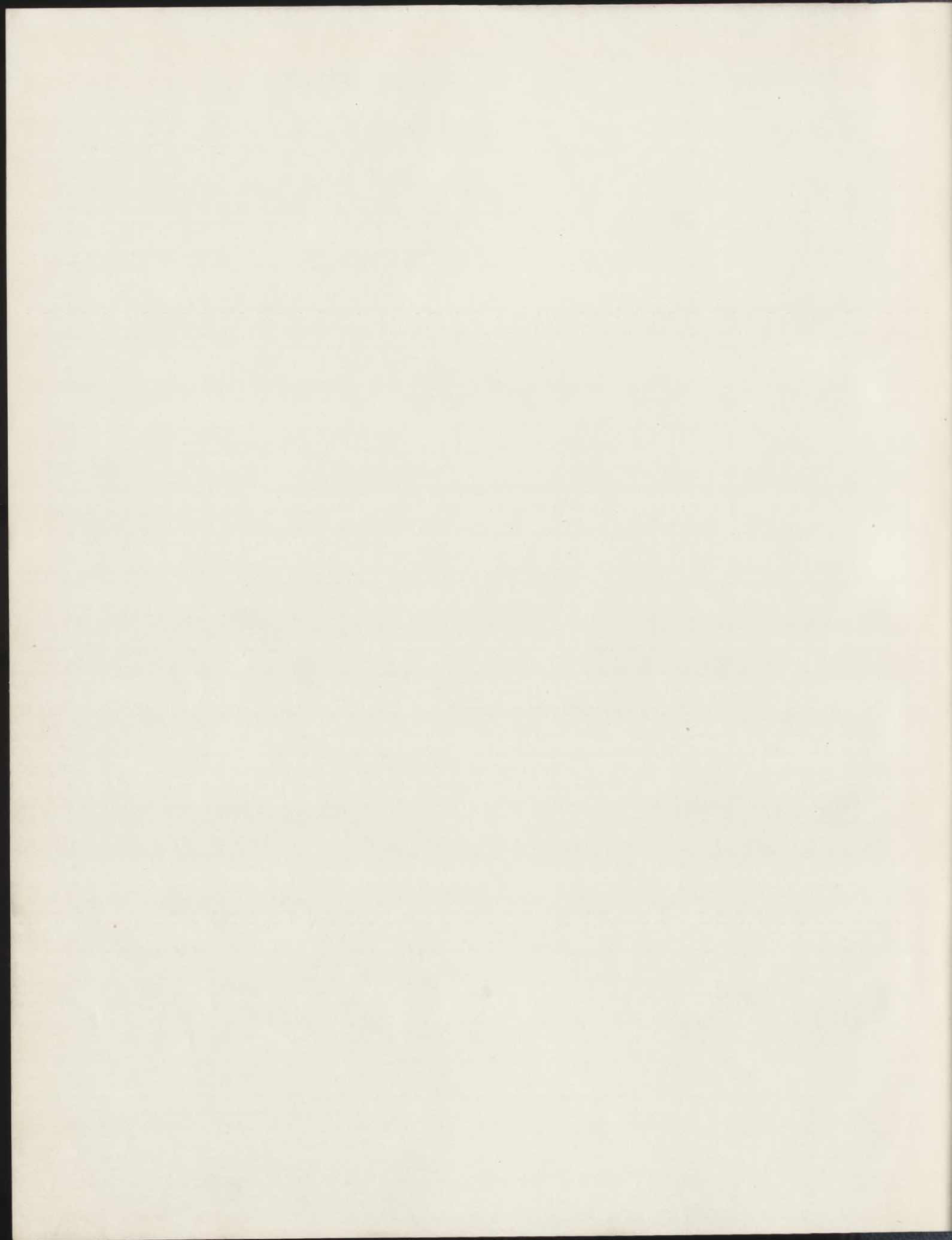
STOCKHOLM, P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM
CENTRALTRYCKERIET
STOCKHOLM 1912

TRYCKT I
CENTRALTRYCKERIET
STOCKHOLM 1912

KLICHÉER FRÅN	PAPPER FRÅN
A. BÖRTZELLS TRYCKERI-AKTIEBOLAG	J. H. MUNKTELLS PAPPERSFABRIKS A.-B.
STOCKHOLM	GRYCKSBO

TILL
RAGNAR ÖSTBERG

BILDER.

OSCAR BJÖRCK	
Stockholms inlopp från Tegelvikstorget	16
PER EKSTRÖM	
Slottet i snölopp	40
BRITA ELLSTRÖM	
Stockholmsk skol flicka på Skeppsholmsbron (svarttryck)	23
AXEL ERDMANN	
Götgatan	19
Riddarholmskyrkan i snöväder	33
Sturegatan	47
Ladugårdslands kyrka	48
PRINS EUGEN	
Bellmansbysten på Djurgården	7
Det dagas	9
ARON GERLE	
Söder Mälarstrand (svarttryck)	26
MARIA HENRIQUES	
S:t Göran och draken (svarttryck)	8
EUGEN JANSSON	
Riddarfjärden och Ludvigsberg	25
Timmermansgatan på Söder	29
Riddarfjärden nattetid (svarttryck)	31
NILS KREUGER	
Midsommarafton vid Slussen	15
Maria kyrka	30
Marskväll	43
CARL LARSSON	
Stora sjötullen eller Blockhusudden (svarttryck)	20
Hemvandringen (svarttryck)	28

AXEL LINDMAN	
Stadsgården och Stockholms ström	11
ROBERT LUNDBERG	
Gustaf Fredrikson framför gamla Dramaten (svarttryck)	42
HJ. MOLIN	
Tornet på Stockholms stadshus (svarttryck)	52
KARL NORDSTRÖM	
Vid Roslagstull	51
REINHOLD NORSTEDT	
Utsikt öfver Beckholmen från Djurgården	12
P. A. Norstedt & Söners hus	35
Slottet och Strömmen	45
LOUIS SPARRE	
Kornhamnstorg	21
Kvarteret Kattfoten på Söder (svarttryck)	27
Bild från Stortorget (svarttryck)	37
Skeppsbron (svarttryck)	46
GERDA WALLANDER	
Riddarhustorget	39
CARL WILHELMSON	
På Skeppsbron	5

PÅ SKEPPSBRON.

FRESK AF CARL WILHELMSON.
POSTHUSET. STOCKHOLM.

OM livets egentliga värde ligger i att kunna älska något af hela sitt hjärta och helst högre än sig själf, så har känslan för fädernebygden från tidernas morgon varit en guldgrufva för människorna.

Voltaire kallar kärleken mellan man och kvinna: egoism på tu man hand, men den själfviskhet på fem eller fyrtio millioner man hand, som kanske ligger på botten af svenskars och fransmäns vilja att offra sitt och sig för det egna landet, har dock en något mer vördnadsbjudande karaktär än det rent individuella slagsmålet om slantar och fördelar.

Det dröjde länge, till dess ett flertal af invånarne i ett land fattade att hela området var deras, innan de kände något för alla och allt som fanns »ifra gränsen og ud til de drivende garn».

Hembygds känslan blir den första och naturliga utgångspunkten för fosterlandskärleken, och allra starkast erfors måhända denna innanför stadsmurarna, vare sig dessa som Roms rests för att skydda ett röfvarnäste, hvilket genom sina inbyggares kraft och själfuppoffring samt kanske äfven något genom den urromerska källnymfen Juturnas nåd skulle växa till världens behärskare och en rättsstats centrum, eller att murarna skyddade en förbundsark som i Jerusalem.

Sions hvita murar blodbefläckades och sprängdes. Invånarne skingrades, men den ande, som bodde mellan arkens keruber, sträcker ännu sin makt längre än Rom.

Äfven sådana, som hela sitt lif kände sig ha borgarrätt i det himmelska Jerusalem, ha älskat också sin jordiska fädernestad. I medeltidens Italien blef staden och fosterlandet samma sak. Som en blyg kärleksförklaring låta orden på den änglalike Fra Giovannis grafsten, då han talar om sitt Fiesole, staden med hvita hus bland silfvergrå oliver och mörkgröna cypresser, och säger: »Till fosterland har jag haft den stad som kallas Toscanas blomma.»

Liksom kring Medelhafvets mörkblåa vågor en ring hvita städer uppstod, så växte kring det Baltiska hafvets ljusblåa vatten en krans af tegelröda städer, stads-samhällen, där medborgarne erkände den stora gåfvan af större trefnad och den ökade säkerhet, sammanslutningen till stad gaf i dessa oroliga tider. Med stolt-het märkte man, hur Danzigs eller Lübecks makt växte, och såg hur kyrkor och rådhus med mörkröda murar höjde sig öfver husgaflarna.

Hjärtat sprang af glädje i borgarnes bröst, då de från de smäckra koppar-spirorna, ärggröna och guldsirade, hörde de kända, glada klockspelstonerna trilla ned bland trånga gator och ljuda nere i hamnen, där man knogade på varubalar och rullade på ansenliga vinfat, tränga in i rådhuskällarens glada stoj och till rummet, där stadens styresmän allvarligt rådslogo om dess bästa, i gemak, där i skulptur och målning stadens gudomlighet med yppiga former och murkronan på hufvudet förhärligades. Kring Östersjön uppkommo tyska, danska, svenska, finska och ryska städer, rika, visa och sköna, än med större, än med spädare former, och skönhetspriset har som alltid gett anledning till tvist. Man skulle möjligen kunna tänka på en skönhet, prydd med ädel konst, men med mera natur bevarad än som brukas, hvarken för stor eller för liten, lefvande i nuet, med ett ärorikt förflutet och med stor framtid, kanske något för glad åt sina nya pengar, men försedd med ett älskvärdt lättsinne, som ursäktar mycket, och först och sist skön, så att den knarrigaste klarnar upp.

Stockholm är yngre än många andra svenska städer, men har i alla fall den för en skönhet ganska vördnadsbjudande åldern af bortåt 700 år. Visby hade hunnit sluta handelstraktater, och man hade i långa tider hört högmässan i Lunds och Sigtuna kyrkor, då man ännu kunde plocka liljekonvaljer och blåbär vid stränderna, där Norrströms och Söderströms vatten forsade förbi de tallbevuxna öarna.

Det var faran österifrån, som gjorde att Stockholm blef till. Stockholms fasta försvar fanns före Stockholm. Estniska sjöröfvare, som förmodligen på sitt språk kallade sig med det artigare namnet vikingar, gjorde strandhugg i Mälarens lugna vikar. Det behöfdes ett lås för Mälaren. Starka kedjor skulle slänga strömmarna, och hårdhändta män skulle med pilar och spjut taga emot fienderna.

Birger Jarl stärkte fästningen och gaf orten stadsrättigheter. Men det var ett ganska oansenligt samhälle, det, till hvilket nu under 1200-talet lybeckare

kommo för att lära de mera i slagsmål än handel förfarna stockholmarne, att det fanns läckrare saker än salt strömming och vackrare tyger än vadmal. Helt säkert tyckte främlingarne att besättningen på jarlens slott såg rätt handfast ut, om tyskarne också smålogo åt svensk fumlighet i intresseräkning.

Svartbröder och ännu frommare gråbröder blefvo nu bosatta i Stockholm. De senare rodde i ekstockar ut under kedjor och pålverk från muren, där vattnet skvalpade vid Västra Långgatan, och till Gråmunkeholmen, där de hade sitt kloster och sin kyrka.

Tyskheten växte sig stark i Stockholm under 1300-talet, och svenskarne

»Komma sina ord nu ingenstädes fram
För den starka tyska tunga»,

som det heter i Rimkrönikan, och en juninatt 1389, »sedan nattsången hållits i gråbrödernas kyrka», samlades främlingarne, och under platttyska svordomar marte-

rades svenska rådmän med träsågar, de fördes till Kävlingeön — nuvarande Blasieholmen —, och från slottet såg man öfver strömmen hur i den ljusa sommarnatten lågorna slog upp från det skjul, i hvilket de pinade svenskarne inkastats för att brännas.

De närmast kommande tiotalen fick Stockholm lida under både danskt och tyskt tryck.

BELLMANSBYSTEN PÅ DJURGÅRDEN.

MÅLNING AF
PRINS EUGEN.

S:T GÖRAN OCH DRAKEN.

ÅKVARELL AF MARIA HENRIQUES.

En vinterdag 1436 fladdrade slutligen det svenska riksbaneret i snögloppet på Kornhamnstorg, sedan Engelbrekt och Karl Knutsson tagit hvar sin af stadens tyska borgmästare i kragen, då dessa i Danmarks namn motsatte sig den svenska härens intåg.

Lika stor glädje för Stockholm var den oktoberdag 1471, då herr Sten Sture och hans folk, sjungande S:t Görans visa, från skogen omkring S:t Clara kloster tågade upp på Brunkeberget, där Kristian I stod med sina danskar.

Då striden, efter mandomsprof på båda sidor, var slut och de utländska riddarne, som i sina tunga rustningar pulsade omkring i träsken, där nu Kungsträdgården ligger, nedhuggits eller tagits till fånga, blef stor glädje bland svenskarne. Man gjorde en insamling till en väldig träbild af S:t Göran, och den store Jörianen vittnar ännu i dag i S:t Niklas — Storkyrkan — om den betydelsefulla händelsen. Söndagen efter slaget fordrade borgerskapet i Stockholm, att

DET DAGAS.

MÅLNING AF PRINS EUGEN.
I NATIONALMUSEUM. STOCKHOLM.

ur Stadslagen skulle strykas föreskriften, att hälften af borgmästare och rådmän skulle vara tyskar, och redan på måndagen biföll rådet denna begäran.

Men de tyska handelsmännen, handtverkarne och borgmästarne hade nog varit nyttiga i mycket. Vi behöfde kunniga och stränga läromästare, om också det var att drifva lärarnitet för långt att örfila upp de svenska lärjungarne så hårdt, att hufvudet följde med. Vi ha skäl till tacksamhet, bland annat till lybeckaren Berndt Notke, som konstrikt snidade S:t Göran, segermonumentet öfver vår nyvunna frihet från danskar och tyskar. Det fanns då troligen ingen svensk, som kunnat göra det.

Den stund, när Stockholm blef, som vi hoppas för alltid, svenskt, var mid-sommarafton 1523, då den unge kung Gösta tågade in i staden, som då hade omkring 3,000 invånare. Folkökning behöfdes, och för att påskynda den naturliga, alltför långsamma, befalldes »gode och trogne svenske män» i lands-

ortsstäderna att sälja sina gårdar och, så framt de ville undgå straff, flytta till Stockholm. Vattenståndet var under 1500-talet åtskilligt högre än nu, och Stadsholmen, Riddarholmen och Helgeandsholmen voro således mycket mindre än i våra dagar. Utanför staden, på Södra bergen, och nedanför de väderkvarnar, som lågo på högsta höjden, reste sig Maria kyrka, och inbäddad i lunden vid Klara sjö framskymtade Klara kyrka. Till denna lund och till den bredvidliggande ängen vandrade den stockholmska ungdomen ut för att leka och dansa.

Det kom tider, då Stockholm blef hela Baltiska hafvets hufvudstad, då Östersjön nästan blef en svensk insjö, då Gustaf II Adolf talade om »Sveriges rättmätiga försteg och præminenz framför andra konungariket». Allt detta tyckes ej nämnvärdt stigit vidare åt hufvudet på de välaktade Stockholmsborgarne vid Västerlånggatan eller i kåkarna på Brunkebergsåsen, där de bodde bland talldungar och grustag, bland humlegårdar och svinstior. Ty med borgerlig välförståndighet afböjde de det af Axel Oxenstierna understödda förslaget att göra en triumfbåge af sten för att ära de svenska segrarna och vapenbragderna i Tyskland. De sparsamhetsifrande stockholmska borgarne ansågo det fullt tillräckligt, att denna »arcus triumphalis» sloges ihop af plank och bräder. Kanske sade en inre röst dessa våra förfäder, att ett sådant minnesmärke öfver vår ära, såsom gammalmodigt, skrymmande och upptagande dyrbar tomt, ändå skulle nedrifvits bortåt 250 år senare. Det af Europa fruktade och aktade Stockholm, till hvilket segerbudskapen från de tyska krigsteatrarna inlöpte, hade 16,000 invånare.

Under 1600-talet införlifvades Norr- och Södermalm och många palats uppstodo såväl här som på Riddarholmen och Blasieholmen. Drottning Kristina, som uppskattade de estetiska synpunkterna betydligt mer än öfriga stockholmare, gaf bort tomter på den senare holmen för att få se ut öfver vackrare hus. I gåfvobrevet till Jean de la Vallée, Riddarhusarkitekten, heter det: »Vij hafve effterlåtit bemelde Blasiusholmen någre particulari til den ända at der godhe huus til hederlig prospect för vårt konglige Slått skole blifwa lagde.»

Stockholm växte till 50,000 under storhetstiden och hade väl ungefär detta invånareantal de heta och hemska augustidagar 1719, då riksrådet Erik Sparre beskref, hur han, som just kommit från landet, roendes till Riddarholmen, där drottning Eleonora och gemål bodde i Kungshuset, nuvarande Svea Hofrätt, fann hela staden i ångest. Drottningen satte förmodligen ut den pfalziska underläppen buttrare än vanligt, men hon visade mycket af broderns oräddhet. Ängsliga blickade stockholmarna söderut, ryssarne hade landstigit vid Baggensfjärden och påtändt skogen. Brandröken kändes ända in i staden. Man kunde vänta plundring när som helst och att Stockholm skulle få göra sällskap med de andra, af ryssarne nedbrända svenska kuststäderna. Men Södermanlands regemente slog i sista stund vid Boo på Värmdön tillbaka fienderna, som rodde och seglade sin väg.

STADSGÅRDEN OCH STOCKHOLMS STRÖM.

MÅLNING AF AXEL LINDMAN.
UNIVERSITETSKANSLERN GREFVE FREDRIK WACHTMEISTER.

Det var fjärde böndagen, och man uppsände ångestfulla böner för Stockholms räddning både i Katarina och Maria, både i Jakob och Storkyrkan. Den senare fick på 1740-talet det vackra torn som ännu pryder stadens silhuett, det torn, om hvilket Bellman i »Eldsvådan i Kolmätargränd» skref:

»Niklas' torn som röda gullet
Lyser i den mörka natt.»

Midsommaren i Stockholm 1743 var mera typisk för frihetstiden än egentligen treflig. Missnöjda med det af riksdagen lättsinnigt började, af generalerna slarfvigt förda och olyckligt avslutade anfallskriget mot Ryssland samt med rikets vanskötsel i allmänhet, beslöto sig de oroliga dalkarlarne att under ledning af bruksbokhållaren Schedin och riksdagsmannen Skinnar Per Andersson tåga ner till Stockholm för att tvinga fram de besegrade generalernas halshuggning och påverka det förestående tronföljarvalet, så att prins Fredrik af Danmark skulle bli Sveriges konung och förena Nordens tre kronor på sitt hufvud. Gamle kung Fredrik var bönderna till mötes vid Norrtull och fick med vänliga ord

upprorsmännen att lofva att ej tåga in i staden. Löftet bröts naturligtvis genast, och eftersom trupperna af konungen fått befallning att ej skjuta på folket, bemäktigade sig också folket lätt deras kanoner och tågade under musik ned från den efter drottning Kristina uppkallade Drottninggatan till Gustaf Adolfs torg. Visserligen var det då under byggnad varande slottet obebodt, men Kungshuset

UTSIKT ÖFVER BECKHOLMEN
FRÅN DJURGÅRDEN.

MÅLNING AF
REINHOLD NORSTEDT.
CARL G. LAURIN. STOCKHOLM.

med hofvet, Riddarhuset och de ofrälse ståndens olika samlingslokaler lågo ej många steg från de långbenta masarne och besattes med trupper. Slutligen, den 22 juni, sedan bönderna skjutit ihjäl ett riksråd, ansåg man att det hela gått för långt, och ett par kanoner skramlade fram från Arsenalen, f. d. De la Gardieska palatset, öfver den kullriga och grönskande stenläggningen, och på andra sidan sprängde Älfsborgs ryttare fram genom Freds-

gatan, fram mot bönderna. »Den stora daldansen» slutade i en blodig galopp, öfver gator och gränder, kyrkogårdar och trädgårdstäppor.

Det viktigaste byggnadsföretag som någonsin utförts i vårt land, var uppförandet af det nya slottet, påbörjadt 1690 men afbrutet af eldsvådan 1697. Då den 7 maj på natten det gamla tornet Tre Kronor med väldigt brak instörtade, bäfvade många stockholmare ej minst vid tanken på den femtonåriga gosse, som sedan ett par dagar med enväldig makt stod vid statsskeppets roder. Byggnaden skulle utvidgas, och Nikodemus Tessin glädde sig 1704 åt att ryska krigsfångar måst hjälpa till att »leggia fundamentet til Slottet». Uppförandet gick långsamt och med många afbrott.

Då konung Fredrik 1745 misslynt påminde öfverintendenten Hårleman, att slottet nu måste bli färdigt, svarade denne, att han af »underdånig hjärtans zèle» önskade kunna uppfylla denna begäran, men att det ännu var omöjligt att i slottet »ärnä den torka och sundhet som en boning, den för en så dyr och hög, som Eders Maj:ts, hysande bör äga, erfordras kan». Den 7 december 1754 inflyttade Adolf Fredrik, men stördes då ännu i årtal af de »oskickligheter», som föranleddes af de »marquetenterier och krogar» som höllos för arbetarne. På 1770-talet var emeller-

tid slottet fullt färdigt. Hvarje rum från källaren till taket var så upptaget af höga herrskaper, uppvaktande, tjänare och »comedieskräddare», att det knappt fanns tillräckligt utrymme för puderkammare och andra viktiga lokaler. Då 1778 kronprinsen Gustaf väntades, funnos inga rum vidare att tillgripa, för »det tillkommande Kungl. Barnet och des Betiening», utan drottningens tambur fick bli barnkammare. Såväl till det inre som till det yttre är Stockholms slott emellertid ett skönhetskaptal, hopsamladt med möda och ansträngning under tider, som ej hade en aning om de stora penningtillgångar vi förfoga öfver. Det har varit utgångspunkten för svensk konst och konsthandtverk, dess byggnad har varit till glädje och nytta för svenskar under århundraden. Det höjer sina ädla, stränga former öfver stadens tak, en ständig maning för oss att åtminstone tänka lika stort om vår förmåga som det fattiga Sverige, hvilket bekostade dess uppförande, tankar som kunna vara välbehöfliga i vårt Stockholm, hvilket, sex gånger större och tolf gånger rikare, undrar om det kan ha råd att låta sin öfverståthållare bo i den store slottsarkitektens hus, det vackra palats, som inköpts af Gustaf III »att i evärdelig tid brukas till öfverståthållar-ämbete».

En augustisöndag 1787 åkte Gustaf III in från Drottningholm och steg ned ur Kungl. Maj:ts stora statsvagn, tillsammans med kronprinsen och hertigarne, vid Norrström för att lägga grundstenen till Norrbro. Öfverintendenten, baron Adelcrantz, brons arkitekt, handelsman Stutén, den senare på silfverfat bärande en murslef, och ett flertal andra herrar nedstego jämte konungen till det med blått kläde öfverdragna brokaret, och under den stockholmska menighetens »för-dubblade fägnerop» lades grundstenen till den bro, som ännu är den ståtligaste i Norden. Hvarken de 128 kanonskotten, som lossades från de kanoner som uppstälts utanför Operan, eller de 36 tunnorna guld, bron lär ha kostat, voro onödiga. Tillfället var, som det hette den tiden, »betydligt», då Stockholms medelpunkt ordnades. Med rifvandet af Adelcrantz' vackra opera, ersatt, med en artigast sagdt mindre vacker, och med Helgeandsholmens vanprydande med en, höfligast sagdt, något mindre vacker byggnad än nya operan, har vår, vänligast sagdt, praktiska tid på sitt sätt förskönat stadens centrum. Förslagen att rifva Arffurstens palats och Norrbro ha ännu icke kunnat genomföras.

Man kan vara viss på att roddbåtarna voro fullastade och att roddarmadammerna svuro, då, den 26 juli 1829, Bellmansbysten på Djurgården aftäcktes. 4,000 riksdaler hade man samlat till nationalskaldens monument. Byström, konstnären, tog ingenting för sitt arbete, och konstnären var således denna gång, som ibland sker, den frikostigaste mecenaten. Djurgården var ännu sig ganska lik som på Bellmans tider. Ännu sprungo hjortar och rådjur lösa omkring, ännu buro jungfrurna på Blå Porten de koketta bindmössorna från 1700-talet. En ofantlig människomassa var samlad. Änkefru Lovisa Fredrika Bellman fördes

af skaldens vän, skådespelaren Lars Hjortsberg till hedersplatsen, och man hörde »växlande intoning af valdthorn från de omgifvande kullarna». Det var »Opp Amaryllis», som blåstes, och så började man sjunga Valerius' festkantat och hans sång »Yfverborne diktens svan». — Både Bellmansdagen och äfven många andra sommardagar instämna de, som blicka ut öfver Djurgårdens vikar och löfhvalf, i sitt hjärta med Bellmans ord: »Världen är ej så ful, som vi den ängsligt afmåla.»

Stockholmaren älskar och har alltid älskat landet utan att därför tycka mindre om sin stad. Kan man älska två på en gång? I det här fallet gick det för sig, och en 1400-talsgumma på Västerlånggatan glädde sig lika mycket åt att behandla gatans och närliggande gränds personalia med gillebröder och gillesystrar som att få lustvandrade i sin krydd- eller kålgård på Södra bergen. Man gick gärna ut på landet, som också låg ganska nära till. Johan III vandrade gravitetiskt omkring bland kryddsängar och äppleträd i sin Kungl. trädgård vid Näckströmmens strand. Längre fram hade man sina sommarnöjen och malmgårdar på Ladugårdslandet, och Djurgårdens skönhet var under 1700-talet lifligt uppskattad. Under Karl Johans tider vistades stora världen vid den redan af Urban Hjärne upptäckta hälsokällan vid Djurgårdsbrunn, och här kunde man utom vattnet också dricka åtskilligt annat, men i synnerhet dansa och röa sig.

Blåögd och täckt som Norden är van att skapa
Brunnsviken glänser här ur det gröna fram.
Men öfver vattnet gent, sublimt som ett drapa
Ladugårdsgärdet ter sig i rök och damm.

Så skildrar O. P. Sturzen-Becker denna verkligt stockholmska brunnsort, där man hörde klangen från Ladugårdslandskyrkans klockor öfver vattnet. Ibland galopperar kungen själf fram öfver »Valhallsslätten» till någon vacker brunns-gäst, och, som Sturzen-Becker säger: »Gripande alltid i flykten lätt harangen», öfverhöljer han henne med franska komplimanger, och hon

»Stammar ett småtäckt virrvarr af brutna glosor,
Men till ett leende konungen munnen drar,
Kastar en ny bukett af frasmossrosor
Öfver i vagnen och åter till hatten tar.»

Snart skulle de tider komma, då idyllen skulle få det trångt både i Stockholm och dess omgifningar. Kåkar skulle nedbrytas och ersättas med godtköpspalats i puts, spårvagnar skulle rassla och pingla, där förr friden bodde under gröna träd, plåtskjul, ur hvilka slammer och oljestank trängde, skulle vanpryda trakterna rundt omkring staden, där trädgrupperna nedhögges för att ge plats åt kolupplag och fabriker. Man har öfvermannats af nya krafter, innan

man hunnit besinna sig. Nyttan och vinningslystnaden ha berättigade kraf, men kunna ej få göra anspråk på att pietet och skönhetskänsla alltid skola få orätt och alltid betraktas såsom oberättigadt pjosk. Snart skola vi litet hvar inse, att liksom det finnes nyttiga käril, som man ej ställer på salongsbordet, så kan man fordra, att fotogenupplag ej få läggas alldeles hvar som helst. Mycket godt har den nya tiden fört med sig till Stockholm, ökad snygghet och bekvämlighet, ibland till och med ökad skönhet.

MIDSOMMARAFTON VID SLUSSEN.

MÅLNING AF NILS KREUGER.

MATTEUS' FOLKSKOLA VID NORRTULLSGATAN. STOCKHOLM.

Någon gång tycker man, att det idylliska, paradisiskt oskuldsfulla, som fanns i flydda tider, var nästan väl barnafromt. Något af sorglustig obekantskap med den hårda verkligheten framträder i den fältmanöver, som hölls i Stockholms omgifningar i juli 1867. Säkert tog man saken mera allvarligt den tid, då jarlens män spände sina bågar och satte bekkitteln på elden, när esterna voro vid Helgeandsholmen. Fältmanövern drabbningar ägde rum mellan Lidingöbro och Drottningholms vårdshus. Förutsättningen var: fienden har landsatt trupper vid Lidingöbro och landstiger äfven vid Manilla å Kungl. Djurgården. Trupperna på Ladugårdsgärdet drivas till Bellevue och Hagaparken. Här vänta de artigt, att fienderna skola få sin pontonbrygga öfver Brunnsviken, färdig, och retirera sedan ytterligare. Allmänheten, hette det i den samtida pressen, förlorade snart allt intresse för »denna fältlek», väl snarast därför att skarpskyttekåren ej nog uppskattades. På särskildt förhyrda ångbåtar hade skarpskyttarne anländt till Drottningholmslandet. De landstego och ryckte fram genom Drottningholmsparken, men råkade där mycket få fiender och måste gå och vänta hela dagen vid Drottningholm, ty först till kvällen hade man beställt dit ångbåtar från Stockholm. Skarpskyttarne fingo dock, med sina stolt vajande tagelplymer, defilera för Karl XV och sommarglada stockholmare, hvilka blefvo allvarliga, då de tänkte på de många tusentals riksdaler, som militären slukade, men eljest voro

STOCKHOLMS INLOPP FRÅN TEGELVIKSTORGET.

MÅLNING AF OSCAR BJÖRCK.
FRIHERRE NILS TROLLE.

innerligt belåtna åt regementsmusikens marscher, åt sina skrattande fruntimmer i de vajande krinolinerna, men kanske mest åt de med mat och dryck fyllda korgarna. Belåtna med sin dag, gledo de, rödbrusiga och trötta, i den varma julikvällen öfver Riddarfjärden och lade till vid trädgruppen vid Riddarholmshamnen.

* * *

Stockholmsskildringen, som i litteraturen gett oss Bellmans sånger och mycket af det bästa hos Strindberg, har ej inom konsten att uppvisa något jämförligt, på ett undantag när. Eugen Janssons färgstrålande Stockholmsbilder äro lika lyriska som Bellmans dikt, lika sanna i naturstämningen som Strindbergs starkaste sidor i Röda Rummet och Giftas, och lika allt igenom personliga som de två stora författarnes verk. Men om vi under 1600-talet saknade någon med Callot eller holländarne jämförlig skildrare, om vi under 1700-talet ej kunnat få Riddarholmen eller Strömmen målade af en Canaletto eller Guardi utan i stället återgifna af gamla, obetydliga vedutamålare, dock med en honnör för J. F. MARTIN, så har i stället en hel skara af våra konstnärer under denna det svenska måleriets guldålder, i hvilken vi nu lefva, återgifvit många stockholmska skönhetsstycker, men ämnets outtömlighet gör, att man förvånas öfver att det ej varit mera som målats. I synnerhet gäller detta själfva Stockholmslifvet, gatornas såväl som salongernas typer, och man får en känsla af att Sundbärg har rätt i att svenskar ej intressera sig för personer, då man letar efter hvad som våra hundratals målare afbildat af våra 400,000 stockholmare och stockholmskor, sådana de äro på gator och torg, i kyrkor och på teatrar, i arbete och på kaféer. I den vägen äro de föregående, ändå på dylika bilder så magra tiderna rikare än vår. Förr i världen målade man åtminstone af kröningar, nu ha vi ej ens någon kröning. Man kunde hoppas, att några målare i stället målade ett folkmöte. Man kan — det ha franska målare visat — göra något vackert af ett sådant, liksom man kan göra ett vackert porträtt af en fuling eller, om man skall vara rättvis mot folkmötet, af »en som ser ut som folk gör mest». Stockholm är vackert, men vi stockholmare höja oss ej öfver medelnivån lika mycket som vår stad.

I alla fall skulle våra ypperliga och talrika konstnärer med ljusdunkel, valörer och »lifvade» isättningar kunna göra något roligt till och med af ett missionsmöte på Söder och något stilfullt af en varietépublik på Djurgården, och vi ha dessutom mycket, som ligger emellan dessa poler. Nu skall Birkastadens gatulif bli lika okänt för våra efterkommande, som staden Birkas är det för oss.

Då man med konstnärsögon ser på nutidens Stockholm, blir man, inbillar jag mig, ej sällan illa till mods. Samma år som den ofvannämnda idylliska fältmanövern försiggick, d. v. s. 1867, refs den vackra stenbron öfver Riddar-

holmskanalen, och därmed inleddes, och det i själfva stadens hjärtpunkt, den energiska förfulningsprocess, som »männen med praktiska vyer» under åtskilliga decennier ansett nödvändig. Dessa stränga herrar regerade med järnspira — af gjutjärn. Bron öfver Ridderholmskanalen, nästan anskrämligare än själfva den dock så enormt fula järnvägsbron på sammanbindningsbanan af 1871 — det skulle bara felas, att denna riktning genom en ny järnvägsbro skulle få i ett slag fördärfva både Ridderholmen, Ridderfjärden och det nya stadshuset! — den mycket ledsamma Vasabron och slutligen Riksbron, som åtminstone har den lugnande förtjänsten, att en fulare bro ej kan åstadkommas, är ett par af resultaten af detta välde, som dock nu lutar mot sitt fall. Dess via triumphalis är den s. k. Karl XV:s Port, genomsprängningen af Tyskbagarebergen, begynnelsen af allt onödigt och förfulande sprängande. Afskaffandet till och med af gamla historiska namn på gator och stadsdelar är äfven det utmärkande för denna, en gång så starka riktnings förakt för det pittoreska, det historiska, kort sagdt det andlig värdefulla i stadsbilden.

Tiden är en konstnär: en gammal kåk, en gammal ruin är bättre än en ny. En ny sophög är fulare än en gammal, prydd med dekorativa tistlar och frodiga kardborrplantor. Detta hindrar ej, att man måste föra bort gamla sophögar och till och med ibland rifva gamla kåkar. Det nya vill fram, kommer ibland fram och har ej sällan rätt till att komma fram. Det finnes få fulare saker än ett flyttlass; gamla hemtrefliga möbler se nötta och tarfliga ut på flyttvagnen, och när de sedan uppställas i den nya våningen, på platser, för hvilka de ej äro gjorda, ser det hela så ömkligt ut, och så mycket oersättligt visar sig ha blifvit sönderslaget och smutsigt under själfva flyttningen, att man nästan ångrar att man ej bott kvar, om ej familjens ökning och ändrade verksamhetsområden hade gjort flyttningen alldeles nödvändig. Det dröjer emellertid länge, innan den nya våningen blir ett hem, där de fäderneärfda dyrbarheterna få sin rätta infattning och där det nya ej verkar alltför olikartadt och skräpigt.

Sedan 1867, om man till detta år sätter början af Stockholms stora flytt- och stöktid, har genom födsel och inflyttning staden vuxit från omkring 130,000 till nära 400,000 invånare. Under talmiguldets, nysilfrets, papier-machéns och cementens period, under tider, då det oäkta hade företrädesrätt, då hos både fattiga och rika vörtnadskänslan för historiska och pietetsvärden var ingen, då allt skulle göras fort och billigt, för att man skulle vinna det enda äkta man på allvar tog af sig hatten för, pengar, under dessa tider skulle plats beredas för öfver 200,000 nya stockholmare. Järnvägen, som på landet gör vörtnadskurvor för de egendommar, som äro för dyrbara att expropria, fick i Stockholm opåtaladt fördärfva stadens inre, och det troligen obotligt, ty den häftiga reaktion mot förstörandet af landets oersättliga dyrbarheter, som uppstod i sammanhang med det historiska sinnets uppvaknande, med afskyn för det oäkta,

GÖTGATAN.

MÅLNING AF AXEL ERDMANN.

med en skara grundliga, konstbildade och allmänintresserade arkitekter, har ej kunnat mer än delvis hindra förstörelsearbetet. Man har ej kunnat rädda Helgeandsholmen, om man också hittills kunnat stäfja klåfingrigheten, då det gällde staden inom broarna, där vi ha nästan allt hvad landet äger af gammal ofördärfvad byggnadskonst.

Vi ha nu ej blott kommit så långt, att vi skona gamla oersättliga hus. Vi söka rent af öka Stockholms skönhetskaptal med vackra nybyggnader. Vi hugga ej längre ned gamla träd på gator och torg. Vi plantera i stället nya.

STORA SJÖTULLEN ELLER
BLOCKHUSUDDEN.

TECKNING AF CARL LARSSON.
TILL SEHLSTEDTS DIKTER.

De estetiska synpunkterna, hvilka för några år sedan högtidligen och offentligen sattes i skamvrån af stadsfullmäktige, anses nu vara af betydelse, också bland officiellt, till och med bland praktiskt folk, ehuru man på kommunalt håll ryser mer vid tanken på att använda 100,000 kronor till stenomfattningar på en offentlig byggnad än öfver att sätta till millioner på att spränga bort mängder af kubikmeter granit. Om det vore till ingen nytta, vore det ej så farligt, men då det är till skada, blir det värre, ty bitar af Stockholms skönhet följa med de sprängda blocken. Ibland kan det hända, att skönhetsvärdenas representanter i stadsfullmäktige sträfva för att gamla rådhuset, Gustaf Bondes stormansboning från 1600-talet, skall rifvas, under det att de glädja sig åt att kunna genomdrifva, att Östermalms skräpiga och sällsynt fula läroverkshus skall stå kvar i årtal, skämmande och skymmande säkert Sveriges, kanske Europas vackraste skolhus. Skall det vara någon sorts moralisk tuktan, en bestraffning för stockholmarnes öfverdrifna esteticism? Synpunkten är emellertid farlig och påminner om en mor, som för att bota sin dotters allt för stora belåtenhet öfver sitt utseende, skär näsan af flickan. De senare åren har dock, äfven då det gäller Stockholms skönhet, den kommunala ansvars känslan vuxit i samhällets alla lager, och både den allmänna och enskilda offervilligheten har storartadt kommit till synes, då det gäller Stadshuset, det Stockholms hus framför alla andra, som skall symbolisera stadens skönhet och storhet och ge karaktär åt inloppet från Mälarsidan samt inviga, ej bara för Kungsholmen, för hvilken det nya huset blir en hörnsten, utan för hela staden en tid, då skönhets synpunkten äntligen skall få komma till heders i vår vackra stad.

KORNHAMNSTORG.

MÅLNING AF LOUIS SPARRE.
LEGATIONSRÅDET HARALD BILDT.

Från hvilket håll är Stockholm vackrast? Som det brukar vara fallet med skönheter, därifrån man ser mest, och det är i detta fall från sjösidan.

Man glider förbi de tusentals holmarna och öarna i yttre skärgården, som ha en så förstående skildrare i AXEL SJÖBERG. Både på sommaren, när luften står darrande och varm öfver heta klippor, och på vintern, när sålarna klaga på kobbarna och hvita vågkammar fräsa på den gröna sjön och det knakar i den gamla båtbyggnaden, under det att dörren till sjöboden gnäller och slänger, så att man blir kuslig i ensamheten, har Sjöberg målat skärgården, och RICHARD LINDSTRÖM visar oss, hur nästan vällustigt fridfullt segelbåten skvalpar fram öfver de stilla vattnen i aftonsolen, eller hur hvita kroppar afteckna sig mot djupblå vatten eller vandra på stranden bland luftiga löfträd i något stockholmskt Arkadien på Möja eller Utö. Den inre skärgården är ej ofta målad; måhända skrämman här de små och stora 1870-tals-trävillorna med löfsågsartade orneringar kring sina gaflar eller åttiotalets chokladbruna arkitektoniska konglomerat af balkonger och torn, så till vida passande till sjöstranden, som de påminna om de taggiga eller svampiga missfoster, hvilka hafvet ibland kastar upp ur det eviga mörkret.

Mannen eller kvinnan med konstnärsoögon gripes, när han eller hon ser dylikt, af envåldsfunderingar och önskar sig vara en monark med Gustaf Vasas hänsynslöshet, förbunden med en Kristinas suveräna esteticism. Men man fattar åter hopp om framtiden, då man ser på åtskilligt från de senaste åren, trefna rödmålade hus med hvita knutar eller solida herrgårdstyper, lyckliga följderna af samarbetet mellan våra nu nästan oroligt morgonfriska och nymornade miljoner och sådana älskare af mycket dyrbar enkelhet, som arkitekterna WESTMAN och ÖSTBERG. Goda makter ha ingripit för att skydda den idylliska silhuett, som för seglaren i långa tider antydde, att han befann sig nära Stockholms egentliga inlopp. Blockhusudden eller Sjötullen ha med några karakteristiska linjer tecknats af CARL LARSSON med sina hvita gammaldags gaflar, som lysa i den lummiga Djurgårdsgrönskan. Så har denna punkt af Djurgården sett ut, då stolta fregatter högtidligen seglade in till Stockholm, så älskar man än i dag att se den, då seglingen blifvit nästan en lyx och då de elegant formade kuttrarna, behagfulla som svanor, som vackra kvinnor, med koketta rörelser manövrera sig ut i skärgården, troligen kännande ett visst förakt för de motor-racers, som, larmande som tröskverk, likt pilar flyga fram, kvarlämnande mycket af sin stank och något af sin olja på vattenytan, lämpligare modeller för en futurist än för en RICHARD BERGH eller någon annan målare, som vill ha långa och många sittningar.

Den konstnärlige skildraren af Stockholms inlopp är PRINS EUGEN. Han intager, kan man säga, en rangplats bland Stockholms konstnärliga tecknare under alla tider. Under alla tider på dagen också, ty om någon har uppfattat och

karaktiserat den olika skönheten under dygnets olika timmar, nattens sammetsvärta, gryningens silfverklang, den heta middagstidens dofva, praktfulla hemskhet och aftonens guldglans och saliga ro, så är det den furstlige lyrikern i färger, som bor på Valdemarsudde, i hvars namn man finner den sista återstoden af Djurgårdens gamla namn, Valdemarsön, och i hvilkens hem och ej minst i hvilkens ateljé man finner så mycket af den bästa svenska konsten.

Prins Eugen älskar Djurgårdens alla skiftande skönheter, den härliga parken, där i ekarnas kronor minnena susa, och där namnen på slott och utvårdshus väcka tankar på gamla tider. Han har målat det nästan kvarglömda Gröndal, förbundet med Frödings sista dagar, och sin egen terrass mot sjön, där små drifvor fastnat i de böljande vecken på den brons-Nike, som pryder framsidan af hans hem. Han har målat sin egen gamla kvarn, som bildar en på en gång rolig motsats och pendang till Saltsjökvärnen på andra sidan vattnet. Äfven denna har prinsen målat i våraftonens skymning, då man ser ljusen börja glimma i den väldiga ångkvarnen, pittoresk också den, då den ses af konstnärens öga. Dalgången bakom Söders bergshöjder har prins Eugen afbildat i Östermalms läroverks stora väggmålning. På denna tafla ser man bakom fält och björkdungar och Sommeli tegelröda oljefabriker i mellanplanet, hur solstrålsknipporna i förgrunden falla öfver Stockholm i bakgrunden.

Som en af de vackraste punkterna i hela Stockholm har inloppet ofta blifvit måladt, om också kanske bäst af prins Eugen, än då de hvita ångbåtarna, själfva upplysta, glida fram öfver mörknande vatten mot staden, där de nyända lyktorna som ädelstenar glänsa i skymningen, än då en nyfödd dags strålar träffa Södra bergen, ett högtidligt ögonblick,

STOCKHOLMSK SKOLFLICKA PÅ TECKNING AF
SKEPPSHOLMSBRON (U-1DUN). BRITA ELLSTRÖM.

då arbetet i hamnen börjar afbryta nattens tystnad och det gnisslar i taljor och rasslar i skeppens kättingar.

OSCAR BJÖRCK har visat en vinterdags skönhet på strömmen. Man ser ut på Tegelvikstorget, där solstrimmorna falla öfver snön och de väldiga pråmarna, under det att rök och hvit ånga kommer Dockan och Beckholmen i bakgrunden att »stå i ton».

Den andra sidan har med förnäm och försynt konst målats af Reinhold Norstedt på en af hans små dukar. Utsiktspunkten är de stora pilarna, som sträcka sig ut öfver vattnet nedanför prins Vilhelms palats. En varm solglans ligger öfver staden, Söders kontur med Katarina synes längst bort, allt är ro och frid, endast en hvit rök antyder, likt en lokomotivhvissling som afbryter stillheten, att människornas oro fortlefver äfven under denna lugna sommarafton.

I vintrig klarhet med knarrande snö har ALFRED BERGSTRÖM ypperligt skildrat Strömmen framför Nationalmuseum och äfven i andra tafloer visat sig kunna återge den rätta Stockholmsstämningen.

Äfven ROBERT HAGLUND har i etsning förtjänstfullt återgifvit Stockholms hamn från olika sidor.

Arbetets skönhet är en sen upptäckt i konsten. Det dröjde länge, innan man fattade att den muskelansträngning, som framkallades hos en hamnarbetare, bärande en ofantligt tung säck, var bra lik till utseendet den man förut afbildat hos Atlas med jorden på sina skuldror. Åttiotalet kom med sympatierna för dem som arbetade och voro betungade, och konsten lyste till och med öfver arbetsplatser, där man förr blott sett smuts och fulhet. Hamnlifvet har visserligen alltid lockat konstnärerna genom det pittoreska, fantasiväckande, som ligger i de olikformade fartygsskrofvn och deras än svällande, än slappa segel, hamnens ro i motsats till hafvets svallande och det främmande som i hamnen mötes med det inhemska. I Stockholms hamn kommer också det egendomliga till, att äfven mycket stora fartyg kunna gå rätt in i stadens hjärta och affyra sina salutkanoner några hundra meter från slottet eller lossa sina varor ett stenkast från tullhuset. En stockholmare älskar hela hamnens konturlinje, han blir orolig, när den förändras, ty han har vant sig att se uppdyka

Glimmande och stor
Ur huskonturer Katarinas kupa

och vill ej att den skall skymmas från något håll. Kastellet ger honom litet romantisk Walter Scott-stämning, ett minne från den tid, då det byggdes som ersättning för det 1845 genom olyckshändelse i luften sprängda gamla kastellet. Han blir till och med ängslig, om man talar om en ombyggnad af Skeppsholmskyrkan, och blir med fog misstänksam, då fråga blir om att »fullt utnyttja Holmens tomtvärde». Här har han kanske som barn plockat nässlor till vårens

nässelkålsoppa och i ungdomen gått och promenerat med någon strålande företeelse, som visserligen kom honom att glömma både den anskrämliga sjökrigsskolans fula hus och äfven att man befann sig inför en af Europas vackraste utsikter, men som i minnet bidrager till att ge känslovärde åt den gröna ön, en dyrbarhet, som hittills tillhört fattiga och rika, och som vi ogärna låta plundra oss på. Man har kallat parkerna »stadens lungor». Man kan visser-

RIDDARFJÄRDEN OCH LUDVIGSBERG.

MÅLNING AF EUGEN JANSSON.

CARL ROBERT LAMM. NÄSBY.

ligen lefva andfådd och olycklig med endast en liten bit lunga, men det är gifvet bättre att ha sina andningsorgan oskadade.

Svårt är det att säga, när Strömmen, som det heter på stockholmska, är vackrast. Kanske en sommarmorgon, när de hvita ångbåtarna komma in från skärgårdens sommarnöjen med sina grosshandlare, glädjande nog rikare än förr, men på grund af sport och sundare mathållning lyckligtvis något magrare, en både ur ekonomisk och skönhetssynpunkt god utveckling.

En sådan sommardag med sol öfver det blåa vattnet, med Skeppsbron uppdykande i fonden och väldiga lastångare i förgrunden, har AXEL LINDMAN på en stor tafla målat. I sammanhang härmed utförde Lindman den afbildade målningen, där man ser Stadsgårdens af kolstybb nedsvärtade kaj. Några röda skorstenar lysa upp i den pärlgråa heltonen, som var så vacker och så älskad af åttiotalets målare.

Det utgör ett särskildt behag att äfven mycket stora fartyg kunna komma in i hamnen, och detta är naturligtvis till fördel både för skönheten och handeln.

SÖDER MÄLARSTRAND.

MÅLNING AF ARON GERLE.
APOTEKARE CARL PILTZ.

I början af sjuttonhundratalet hette det om Stockholm, och de orden gälla ännu i våra dagar:

»Seen har ock denna stad
För dess bekväme läger

I Thetis friske famn
 Och vid Neptunus' våger
 Siig så förkofrat fort,
 En härlig framgång nått
 I skiieppzfart och Trafique
 I handel stoor och smått»,

att både herrarne i »Levantinska kompaniet» på 1740-talet och »skeppsbroadelns» storgrossörer hundra år senare skulle häpna öfver den mängd af fikonlådor, som nu strömma in, och den massa af separatorer, som nu föras ut från kajen nedanför de trånga brinkar och gränder, från hvilka man kommer ner till hamnen från Stockholms äldsta delar.

I Posthuset har CARL WILHELMSON målat en fresk, där man ser detta Skeppsbrons arbetslif återgifvet med hans klara, ljusa färger. Där förr finnskutor med finnved och vasaråg säfligt lossades, där lägga nu hela året de stora båtarna österifrån till. För många stockholmare är ännu tsarrikets hvitblåröda flagga, som fladdrar från Vladivostok till Mariehamn, »den finska». På vintern glida de finska båtarna in i Stockholm med nedisade förstäfvar, och när de på sommarkvällarna lägga ut från kajen, hör man i afskedshälsningarna den sjungande dialekten ljuda öfver vattnet.

Nästan för hvarje årtionde ändras Skeppsbrons utseende genom de olika båttyperna, och man är tacksam för att det får finnas kvar åtminstone något oförändradt. Fiskarhamnen, med gröna fisksumpar, med dofter från sjön, med metalliskt blågrön och silfverglänsande strömming i sina stora lådor, med jättestora helgeflundror och med sina tvärsäkra fiskargummor, har ännu en nådetid, som borde begagnas af målare. Man skymtar Fiskarhamnens stånd på den stora väggmålning af Stockholms hamn, som KREUGER målat för folkskolan på Norrtullsgatan. Det är midsommarafton, den dag, då en gemensam

KVARTERET KATTFOTEN
 PÅ SÖDER.

TECKNING AF
 LOUIS SPARRE.

fläkt af sol och sommar friskar upp både stora och små och för dagen åtminstone blåser bort all trumphenhet och afundsjuka. Ångslupar och spårvagnar bära löfruskor, och till och med våra åkare, som annars ej offra mycket åt det pittoreska, löfva både hästar och kärror, och de mötande, som eljest med skäl

HEMVANDRINGEN.

TECKNING AF CARL LARSSON
TILL SEHLSTEDTS DIKTER.

se murriga ut öfver det helveteslarm, åkdonen göra på våra granitgator, bortlägga för dagen all vresighet. I hamnen fladdra flaggor och vimplar från båtarna, och man ser till höger på taflan hur »Lurfviga Ludde» och »Feta Fille» utan ovilja betrakta det mörkblåa vattnet, som krusas af små glänsande, nästan hoppande vågor.

Många påstå, att då en byggnad stått tillräckligt länge, blir den vacker. Det är sant, att tiden arbetar i konstnärlig riktning, men vissa problem äro svårare än andra, och tjuguåtta år ha tydligen ej räckt till att »kasta skönhetens försonande skimmer» öfver Katarinahissen. Tanken svindlar, då man försöker föreställa sig, hur många årtusenden det skulle behövas till dess detta åbåke blir, ej blott en bekvämlighetsinrättning utan också en prydnad för staden.

Hur ofta har man ej blickat in i »Tunnelns» svarta hål och känt sig stå inför den mystiska porten till världens härlighet. LOUIS SPARRE har använt sig af södra tunneln och återgifvit den nästan uppskakande känsla, man erfar, då lokomotivet under våldsamt larm och flåsande rusar ut ur mörkret, utsläppande väldiga moln af hvit ånga, omsvepande hästar och förbipasserande. Om också järnbron till Riddarholmen från Söder är lika förstörande för Mälarhamnens utseende som hindrande för båttrafiken, så måste det medges, att för dem som på järnväg söderifrån komma in i Stockholm själfva infarten är både dramatisk och underbart vacker. Sparre har målat den utsikt man har till höger, sedan man kommit ut på järnbron. Det är en vårafton. Västersolens strålar belysa gafvelhusen på Kornhamnstorg — det torg, där den »renaste» stockholmskan lär talas. Öfver de röda tegeltaken reser sig Tyska kyrkans efter eldsvådan år 1878 nybyggda torn, där S:t Gertruds klockspel ännu ljuder.

På en af sina taflor har AXEL ERDMANN skildrat Götgatan en vintereftermiddag, så att man förvånas öfver att af en moddig stadsgata kan göras någonting så

vackert. Söder — det var Karl X Gustafs mening, att det skulle bli en aristokratisk stadsdel — har visserligen kvar några 1600-talshus, ehuru de, med undantag af det vackra, pietetsfullt iståndsatta van der Nothska palatset, ej äro vidare pompösa till det inre.

Det mesta af Söder verkar liksom sammansatt af olika småstäder, i lyckligaste fall af Grenna- eller Sigtunatypen, i olyckligaste af den — vanliga svenska småstadstypen. Man kan råka på högfärdiga Norrmalmsbor, som skryta med att ej ha varit på Söder med sin fot. Sådant är orätt och tjänar endast till att reta upp den idoga befolkningen i Katarina och Maria, särskildt oss i Maria, som redan 1518 i slaget vid Brännkyrka utmärkte oss, så att vi fortfarande ha vissa fördelar vid prästval och betrakta oss som minst sagdt lika goda stockholmare som någon norrmalmare. Stora delar af sistnämnda stadsdel, t. ex. Vasastaden och

TIMMERMANSGATAN
PÅ SÖDER.

MÅLNING AF EUGEN JANSSON.
NATIONALMUSEUM. STOCKHOLM.

det mesta af Östermalm, äro vackra — endast från Söders berg.

Här uppe lefver ännu idyllen. »Som fåglar små, när dundra må», lyssna gamla tanter bakom fönstrens hvita gardiner och fuchsior i sina små röda eller gula kåkar till sprängskotten, som knalla och med hvilka man kanske hoppas kunna så småningom få Stockholm lika platt som Berlin. Till dess detta sker får man glädja sig åt den vida utsikten från Söder, där lyckligtvis och märkvärdigt nog ännu ej allt är bebyggt med hyreskaserner.

ALBERT ENGSTRÖM och LOUIS SPARRE ha bägge tecknat de liksom kvarglömda och vilsekomna stugorna, som ligga strödda på krönet, ofta omgifna af en gammal trädgård, än bebodda af gamla sjökaptener, som på sin ålderdom med facktermer och lifliga eder här uppifrån bekräfta sin oförgrifliga mening

MARIA KYRKA.

MÅLNING AF NILS KREUGER.
TILLHÖR KONSTNÄREN.

om de ut- och ingående fartygen, än upptagna af mera tillfälliga gäster med oregelbunden verksamhet i Stadsgården eller Mälarhamnen, hvilka — romantiska filosofer, förälskade i den individuella friheten — längta att ofta få skåda det torra i tillvaron, omsvept af en lätt dimmas mjuka konturer.

Danviken och trakten omkring Hammarbysjö ha med sina pittoreska höjder och sina dammiga maskroskantade landsvägar skildrats af JOHN KINDBORG.

EUGEN JANSSON har målat de tröstlöst enformiga hyreskasernerna som växa upp bland utkanternas åkrar och trädgårdsland. Äfven öfver dessa hus, som med sina nakna brandgafflar, ibland prydda med margarinannonser, med sin tarflighet och sin smuts såra alla våra sinnen och göra oss ledsna på köpet, breder Eugen Jansson, som målat dem än på natten under trasiga stormhimlar och belysta af lyktornas auerljus, än om morgnarna i hemsk torftighet, någon sorts smärtsam storhet.

Tankarna väckas på den enkla, trotsiga proletärfilosofi, som lefver hos de hundratals fattiga hyresgästerna. Eugen Jansson har också högst uppe från sina fönster på Badstugatan sett ut öfver Riddarfjärden och målat Stockholm så lidelsefullt och lyriskt, att få jämnbördiga bilder finnas i landskapskonsten.

Wer den Künstler will verstehn
Muss in Künstlers Lande gehn,

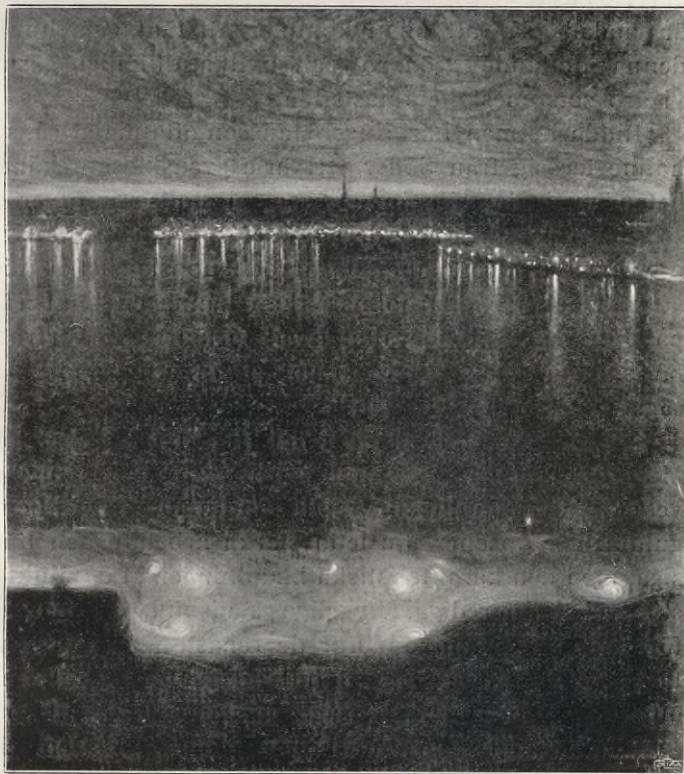
heter det. Och kanske begriper man dessa bilder bäst, om man varit nog lycklig att under dygnets alla timmar få klättra upp på Söders backar och se ut öfver vattnet under alla årstider.

Satsen, att ett landskap är ett själstillstånd, blir en verklighet för oss, då vi betrakta dessa Stockholmsbilder. Det som skalden menar med att

Naturen er skjön
Kun ved hjerternes slag,

denna romantiska lärosats förstår man till fullo, då man ser på Janssons taflor, hur ljusen blänka öfver mörka vatten, ser aftonhimlarna brinna i vemod och trots och märker hur handen kunnat trola ner på duken allt, hvad ett hjärta kan rymma af mystik och kärlek, på samma oförklarliga sätt som tonerna under en stor konstnärs fingrar fröjdas och klaga.

Många af dessa sammansatta själstillstånd, för hvilka språket saknar ord, men som musiken kan uttrycka, återfinnas i Janssons färgsymfonier. Ett majestätiskt jubel, med något af förgängelsens vemod på botten, uppstiger ur hans storartade tafla Aftonsol öfver Riddarfjärden. Förgrunden upptages af Ludvigsbergs fabriker på södra landet. Blått och guldgult sammansmälta till ett ackord, fullt af prakt och salighet, i hvilket dagens oro och hetta klingar ut. Allt besjålas i Eugen Janssons konst. Af de gamla trätrapporna, som underlätta uppstigandet i Timmermansgatans branta backe på Söder, har Jansson gjort en på Nationalmuseum förvarad tafla. Det är natt. En lykta kastar sitt sken på trappan och några gammalmodiga trefliga hus. Himlen har den klang-

RIDDARFJÄRDEN NATTETID. MÅLNING AF EUGEN JANSSON.
NATIONALMUSEUM, STOCKHOLM.

fulla, passionerade blåa färg Eugen Jansson älskar. CARL LARSSON har med stockholmsk humor på en teckning till Sehlstedts dikter skildrat en gammal toddygubbes kraflande i drifvorna under sin hemvandring. Om man är något klarare i hufvudet än denne hedersfarbror, som användt Pelikans eller Skeppsbrokällarens tutingar till salighetsmedel, kan man, om man fått ögonen öppna för skönheten i de Janssonska Söderbilderna, med mindre besvär och mera glädje klättra uppför en af dessa trätrappor och i nattens tystnad känna, huru hemlighetsfulla trådar af minnen och skönhet binda en tillsammans med ens stad.

Liksom Tegnér af en soluppgång, som en vanlig människa likgiltigt skulle konstaterat, fick uppslaget till en hymn af kosmisk omfattning, där han ser allt under evighetens synvinkel, så kan konstnären ibland i en för folk i allmänhet ganska vanlig verklighet ge vår fantasi vingar och meddela oss osägbara saker. Så gör NILS KREUGER i den sommarnattstafla, han målat från sina egna fönster vid Bellmansgatan. Man ser den ljusnande himlen hvälfva sig öfver Maria kyrktorn, som sticker upp ur kyrkogårdens lindar och almar. Allt är måladt så, att man kommer att tänka på hur snart snötäcket skall hölja denna doftande grönska och hvilka tillfälliga gäster vi själfva äro, äfven där vi äro som mest hemmastadda.

Riddarholmen har Eugen Jansson ofta målat så, som denna Sveriges heligaste holme ter sig från Söder. Hvarje svensk, som känner betydelsen af samhörigheten med det förgångna, som ej stoltserar öfver ett bortfränt vördnadssinne, som begriper att »förfädernas andar» ej bara ha lämnat oss ett dödt arf af ära utan genom sina planer, lagar och uppslag lefva midt ibland oss, kan ej undgå att vid och i Riddarholmskyrkan känna en fläkt af högtidligt allvar vid tanken på hur han själf förvaltadt hvad förfädren förvärfvat med blod och arbete och på samma gång erfara något af innerlig glädje och stolthet öfver att kunna säga: »Också jag är svensk.»

Nästan det enda ställe i det fria, där trängsel förekommer i Stockholm, är Munkbrohamnen. Ser man närmare på den mängd grötmyndiga landthandlare, vettskrämnda bondflickor, rejåla landtmadamer i hemväfda klänningar och stora guldkringlebroscher, ljusletta starka arbetare och busar, halfrusiga och helsmut-siga, med den karakteristiska blandningen af ödmjukt svansviftande och pockande skräfvel, samt rediga, hyggliga stadsbud, får man ett godt, om också ej alltid förmånligt begrepp om hur de renaste — ur rassynpunkt — af alla germaner ta sig ut i hvardagslag. I hufvudsak ha de väl varit sig lika sedan Ynglingaätten regerade, och de sågo nästan alldeles ut som nu, då »Yngve Frej» på 1820-talet med sina hjulskoflar plöjde Mälaren. Man läser ännu på Mälarbåtarna namn på ställen — Menhamra m. fl. — som väcka tanken på forntiden, och de blåögda och linhåriga flickorna, som komma med höns och frukt från Mälar-

öarna, äro afkomlingar af de kvinnor, som väckte vikingarnes hemlängtan, och af den Kersti, som svarade Movitz från sin båt:

Ifrån Lofön komma vi
Med grönsaker, selleri,
Mjök och äpplen klara.

I stilla afskildhet från lefvernet i hamnen och på Munkbron ligger Riddarholmen. Blott en gång om året, då löfmarknaden under midsommarhelgen

RIDDARHOLMSKYRKAN I SNÖVÅDER.

MÅLNING AF AXEL ERDMANN.

kantar den gamla holmen med grönt, och harskramlor och lergökar fylla luften med sitt oljud, bryter sig en svallvåg af barnslig älskvärdhet mot stranden af den eljest så högtidliga ön. Tyvärr saknar den sin »heliga lund», ty redan under 1800-talets första år borttogs den gamla kyrkogården. Själva kyrkan fick efter branden 1835 sitt ur skönhets synpunkt tvifvelaktiga gjutjärnstorn.

AXEL ERDMANN har målat Riddarholmskyrkan, då snödrifvorna meterhögt stiga upp mot de mörkröda tegelmurarna, som varit med om så mycket, sett sin grundläggares, Magnus Ladulås', griftfärd och hört dödsringningen både efter Lützen och Fredrikshall. De ha under 1700-talets förra hälft sett hofekipagerna rulla till Kungshuset, sett den galante kung Fredrik passera tvärs öfver torget till fröken Taube, de ha varit nära att rifvas af Gustaf III, som ansåg dem ha

för mycket af »gothique» och för litet af »antique», och de ha hunnit vara med om, litet väl sent och ej förr än på 1860-talet, att se riksdagsmännen i de två kamrarna betänksamt och flärdlöst tåga till det hus, där de tre ofrälse stånden sedan 1836 rådpläгат.

Det finnes egentligen blott två alldeles nybyggda hus på Riddarholmen, Riksarkivet, hvars allvarliga och riksviktiga innehåll borde haft ett motsvarande omhölje. Dess uppaxlade, cementfläckade fasad gör sig kanske bäst under mulna vinternätter, och äfven det bredvidliggande Kungl. Tryckeriet har godt af att ses åtminstone i en försonande skymning.

REINHOLD NORSTEDT har afbildat denna byggnad en eftermiddag. Man börjar tända i det stora tryckeriet. Öfver Södra bergen ser man dagen ännu dröja. I förgrunden glida isflaken ned för strömmen, och hela bilden visar hur ett konstnärssöga kan se på teknisk husbyggnadskonst så, som vi alla böra se på våra medmänniskor, d. v. s. urskuldande och tydande allt till det bästa.

GEORG PAULI har på en väggmålning i Handelsbanken afbildat det gamla Kungshusets, nuvarande Svea Hofrätts, fasad åt Mälaren från den pittoreska terrassen på holmens högsta punkt, där man genom träden också ser ut öfver Riddarfjärden. Den vackraste utsikten från Riddarholmen har man kanske dock vid kanalen, där Riddarhuset speglar sin ädla västgafvel i vattnet. »Divino sine numine faustum est nihil», utan gudomligt bistånd ingen framgång, läses i ovanligt välformade bokstäfver under taklisten. Man kommer att tänka på dessa ord, då man hör att förslag äro å bane att fylla kanalen. I Rom dyrkades Pietas som en gudom. Vi äro här i Stockholm i högsta behof af denna gudinnas hjälp. Troligen bor också en vänlig nympf i kanalen, som ej får förtörnas.

Nu, när ridderskapet och adeln, högsinnadt nog, ej gjort femöringar af Jean de la Vallées vackert svängda koppartak, få vi Stockholmsborgare ej vara för småborgerliga.

Riddarhustorget är kanske allra bäst en vårafton, då man ser mot Riddarholmens tysta torg, då f. d. riksgäldskontorets mörkbruna tegeltak skymtar bakom de nyutslagna gulgröna lönnarna.

GERDA WALLANDER har målat Riddarhustorget i snöglopp. Gustaf Vasa, Stockholms första staty, rest 1774, låter sin bronsmantel fladdra i pompösa veck, som tala mera om bildens franska mästare än om Gösta Eriksson från Lindholmens gård i Uppland, han, som ej aktade gamla privilegier »mer än ett blåbär» och som skulle ha varit den förste att påyrka kanalens fyllande och utnyttjandet af hvarje fotsbredd tomt i gamla staden. Det ligger något af hemtrefnad öfver detta gamla torg, och detta drag kommer fram, trots ruskvädret, på denna roliga Stockholmstaffla, där människorna som våta bylten rusa fram i yrvädret. Det börjar skymma, och man har tändt i hörnhuset vid Stora Ny-

gatan, det är tid att äta middag för borgerliga svenskar, en stockholmsk mage känner en dragning åt Rosengrens källare och dess kåldolmar, och man skall ha bra litet historiskt sinne för att ej i förbifarten hinna bäfva för det vackra rådhusets föreslagna rifning. Ett gatuperspektiv af karakteristisk Stockholms-

P. A. NORSTEDT & SÖNERS HUS.

MÅLNING AF REINHOLD NORSTEDT.
FRU ANNA HOLM, STOCKHOLM.

skönhet har Storkyrkobrinken. Det är måladt af Björn Ahlgrensson. Märkvärdigt nog äro gator och gränder i Stockholm mindre uppmärksammade af konstnärer än man skulle tro. Gerda Wallander har målat Prästgatan, och HANNA PAULI har i skildringen af sitt fädernehem på Stora Nygatan låtit Storkyrkan som ett stockholmskt vårdtecken visa sig genom fönstret i bakgrunden.

F. SCHOLANDER målade S:t Göransbilden i Storkyrkan, där den mellan 1489 och 1866, som riksantikvarien uttryckte det: »hade sin provisoriska plats», och samma konstnär gjorde äfven en akvarell af gruppen, under det att den 1866—1906 i ett mörkt rum i Nationalmuseums bottenvåning funnit sin »definitiva» plats. Nu, då detta den svenska medeltidens främsta konstverk återbördats till den kyrka, för hvilken det gjordes, får man hoppas att det i sekler skall locka konstnärerna. Redan har en — betecknande nog — dansk konstnärinna, MARIA HENRIQUES, gjort en akvarell af den gamla träbilden som den visar sig inne i Storkyrkan,

denna vårt lands kanske märkligaste kyrkointeriör, rik på historia och skönhet. De gyllne epitafierna glänsa mot tegelytorna. Framför högaltaret leder en härlig sjuarmad ljusastake i brons tankarna till folkungakonungen Magnus Eriksson, som kröntes i denna kyrka. Kanske bad Birgitta, då ljusen för första gången tändes. Här vid altaret sjöng man Te deum för slaget på Brunkeberg. Här predikade och begrofs Olavus Petri. Det var Ebba Brahe och Jacob de la Gardie, som skänkte den stora silfverkronan till minne af deras bröllop i kyrkan, och den rika altarprydnaden i silfver och ebenholts är en gåfva af stockholmaren Adler Salvius, den framstående diplomat, som under Westfaliska freden så väl skötte Sveriges intressen.

Sista gången, då gedigen och högtidlig prakt fyllde den ärevördiga kyrkan, — det var lyckligt att Gustaf Vasa ej fick genomdrifva sitt beslut att rifva den — var då Gustaf III och Sofia Magdalena intogo sina platser i de storformade baldakinöfverskyggade guldstolarna, och då Gustavers och Carlars ädelstengnistrande och ärorika krona sattes på den förres oroliga och snillrika hufvud, såsom CARL GUSTAF PILO målat scenen på sitt koloristiska mästerverk i vårt Nationalmuseum.

Af de två Långgatorna har, så vidt jag känner, blott den östra fått äran att afbildas af en stor konstnär. Eugen Jansson har, betecknande nog, valt en sommarnatt. Gatan är tom, och mot alla sjöregler hänga segelsömmarnes flaggor ännu ute.

Ett nytt tillskott till vår stads skönhetskapitel erhöilo vi, då genom enskild frikostighet en afgjutning i brons af S:t Göransgruppen fick sin plats i Köpmanbrinken, där den, inramad af höga hus, visar hur skulptur bör placeras och hur nobiliserande för en hel stadsdel ett vackert, klokt insatt konstverk kan vara. Särskildt sedt från Österlånggatan gör monumentet ett öfverväldigande intryck af rikedom och fantasi, som väl förklarar att det under alla tider tjusat stockholmarne. När Carl Larssons klipska pojk- och konstnärsogon en gång tittat fram ur stenportalen, Prästgatan 78, huset, där han föddes, dröjde det ej länge, förrän de uppsökte det fantastiska träbelätet i Storkyrkan.

Västerlånggatan har i århundraden varit en medelpunkt för Stockholmslifvet, och fortfarande kan man säga att »fortid sig med nutid enar» på denna lustiga, krokiga handels- och promenadgata, fri från all åktrafik. Konstnärer ha här aldrig saknat motiv. Hvilken skada var det ej, att icke någon målare 1563 återgaf det triumftåg Erik den fjortonde då anordnade efter segern mot danskarne. Man började på Järntorget, där då ej ens den gamla riksbanken fanns. Den motsvarades af Eskils då ännu välförsedda gemak i slottet. I spetsen gick konungens hofnarr, dvärgen Herkules, och spelade fiol. Så kommo krigsfångarne, en dansk amiral, hans officerare och 600 matrosor med hvita stafvar och rakade hufvuden. Så pittoreska saker förekomma mera sällan, men de

unga stockholmskorna, som på sina mer eller mindre täcka hufvuden bära dubbelt så mycket hår som det normala och nu pryda den gamla gatan, skulle utmärkt passa som staffage bland 1600-talets portaler. Deras glada, leende anleten få ett klädsamt drag af eftertänksamt och sällsynt allvar, då de stirra in i modeaffärerna och i hufvudet göra en jämförelse mellan sina önskningar och sina tillgångar.

LJUNGDAHL och SPARRE ha tecknat Västerlånggatans portaler. Många ha renhuggits litet väl oförsiktigt. Man måste betänka, att själen i ett skulpturverk sitter alldeles på ytan. Hugger man bort den, kan det bli en annan gubbe, möjligen bättre men troligen sämre.

Typiska för staden inom broarna äro de små måtten. Stortorget t. ex. är litet. Kanske mycket af hemtrefnaden kommer just däraf. Hit leder ännu lyckligtvis Kåkbrinken, ännu icke omdöpt eller numrerad. Sorgligt nog äro Kåken och Kopparmatte borta, den senare magasinerad i Statens historiska museum. Den borde stå på torget framför Börsen, ett monument öfver vår tids mildare seder, och något trösta barn och barnasjälar, hvilka sörja öfver att julmarknaden, ett gammalt vackert minne från medeltiden, nu blifvit förbjuden att hållas utslutande af det skäl, att polismakten icke är med om eftergifter åt det pittoreska. Tiden håller tyvärr i detta fall och endast i detta fall med polisen. Det vore bättre tvärt om. Nu hindras eller försvåras allt, som kan ge gatulifvet litet färg och hemtrefnad. På Djurgården har Kasper hårda dagar, i staden anses nattkorfätning vådlig för statens säkerhet, och det är tur, att vaktparaden ej hejdas och pliktfälles för oljud.

Ett af de ytterligt få ställen, där det finnes några större träd i Staden mellan broarna, är platsen vid Tyska kyrkan. Genom vackert smidda gamla grindar kommer man in på denna fridens gård mellan Tyska brinken och Svartmangatan, där fågelkvitter och en fläkt från sommarens ljuflighet får tränga in mellan

BILD FRÅN STORTORGET.

TECKNING AF
LOUIS SPARRE.

mörknade murar. Det inre af Tyska kyrkan är en af de vackraste kyrkointeriorer i Sverige. I de gamla ståtliga hvalfven af S:t Gertruds gillesstuga har kyrkan inredts af frikostiga och pietetsfulla händer, och tyskt Gemüt breder sig öfver altare och predikstol. Man gläder sig åt att den kungliga barockläktaren med sina uppslagna fönster och sin snidade trappa, uppför hvilkens knarrande steg Karl XI en gång stigit, finnes kvar.

När det nu blef så olyckligt, att den gamla Vasaborgen brann, kunde den ej blifvit bättre ersatt än med Tessins nya slott. Liksom Slottet, då det byggdes, var medelpunkten för svenskt konstlif, så är det fortfarande genom läge och skönhet den yppersta prydnaden i Stockholm. Både utan och innan är det Skandinaviska halföns vackraste byggnad. Det är ej lätt att säga, hvarifrån det är vackrast. Rik och präktig är västfasaden från den af högvakts- och kommandantsflyglarna omslutna lilla borggården; en sträng karolinsk skönhet lyser från norra fasaden, där den med en balustrad afslutade taklisten,

De höga fönsters rad
Från lejongul fasad

och den pompösa portalen med något af romarande äro de enda prydnaderna. Rikare omväxling visar Logårdssidan. Vacker i alla väder, har den målats i snöglopp af Per EKSTRÖM en vintereftermiddag, då lyktorna nyss tändts. Den bästa helbilden ger utan fråga PRINS EUGEN å sin på Stockholms nation i Uppsala förvarade stora tafla, där byggnadens väldiga, ädla mått i dunklet fått en mystisk storhet. Södra sidan, dit man kommer efter att ha passerat bilden af Gustaf III som segervinnare efter Svensksund, omstrålad, som Sergel ville det, af något apolliniskt, har af arkitekten fått ett drag af gigantisk triumfbåge. Med den välönskan som satts öfver denna jätteportal: »Lycka öfver detta hus och må det räkna efterkommandenas efterkommande», inträder man i den svindlande höga förhall, där man har slottskyrkan på högra och rikssalen med Kristinas silfvertron på vänstra sidan. Borggården är en af de få platser, som ej borde planteras och som nu just har den hårda värdighet, som passar en konungsborg, där allvaret är det första och viktigaste, om också festerna böra vara sköna och lysande, som det höfves Sverige, borgherrn och de af ädel och dyrbar konst prydda festsalarna. Ingen Menzel har ännu hos oss förevigat Slottets fester, där ljuset gnistrar öfver våra hästgardesofficerares vackra uniformer i silfver och ljusblått och lyser på damernas diamanter och hvita axlar, det hela omramadt af de vackraste väggar med gobelänger, som varit bakgrund till de Gustavianska festerna, hållbara och oerhördt dyrbara gåfvor från de franska vännerna och kungarne. Från de stora festgallerierna ser man ner på Norrbro och Helgeandsholmen.

Det har hvilat ett egendomligt öde öfver denna Stockholms oheligaste holme.

Bor friden på Riddarholmen, så har ofriden säkert haft sitt säte på Helgeandsholmen. Med Helgeandsholmen är nu förenad den holme, som fick namnet Stockholmen. Man vet ej, om den berömda stocken med Sigtunas dyrbarheter

RIDDARHUSTORGET.

MÅLNING AF GERDA WALLANDER.
APOTEKARE CARL PILTZ. STOCKHOLM.

flutit i land där, men i så fall torde illasinnade Sigtunakäringar ha läst öfver den och lastat den med förbannelser från landsorten, hvilkas kraft har stått bättre bi än de i stocken inneslutna guldsmyckena. Många olyckor ha skett på Helgeandsholmen. År 1320 blef mot lag och rätt den unge konungasonen Magnus Birgersson här afrättad. Namnet fick holmen efter ett helgeandshus, sjukhus, som låg där, till dess det blef flyttadt af Gustaf Vasa.

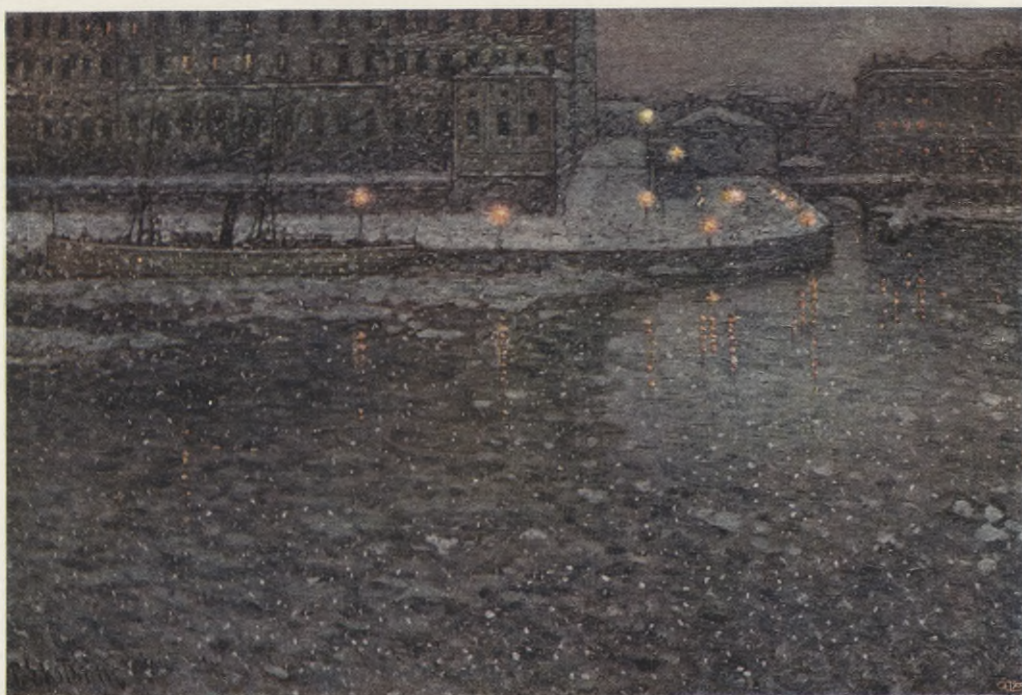
Med denna holme blef så fatt,
Att där blef konungens stall uppsatt.
Gud unne aldrig den sin nåd,
Som härtill gaf sitt första råd,

kväder Johan Messenius, och något i den vägen uppstiger i många stockholmares hjärtan, då de se det riksdagshus, som ådömts hufvudstaden af det öfriga landet och hvars plats, yttre och inre arkitektur man skulle vilja ha anordnad

»Ädelt, vist och skönt,
Med ett ord: annorlunda.»

Det var under utredandet af denna byggnadsfråga, den mest upprörande och segslitna vi haft, mycket tal om en »skönhetslinje». Hvar den senare blef af, har aldrig kunnat utrönas.

Dock vore det orättvist att neka till att den triumfsportsartade genomgången mellan riksdagshuset och riksbanken har, särskildt om kvällarna, en skönhets-

SLOTTET I SNÖGLOPP.

MÅLNING AF PER EKSTRÖM.
HOS KONSTNÄREN.

effekt som gör godt i stadsbilden. När regn och rusk fått patinera Bobergs ståtliga Rosenbad, som det redan skett med det vackra Adelswårdska huset, kan nog den sidan af Norrström målas af de konstnärliga Stockholmsskildrarne. Norrbro har från både öster och väster återgifvits på två alldeles olika, men lika värdefulla taflor af Nils Kreuger. På den ena ser man bakom den stolta bron Strömparterrens löfkronor, belysta af de elektriska lamporna, under det att mellan de höga granitväggarna vattnet svallar mörkt och hemlighetsfullt, väckande tankar på tidens ständigt rinnande flod. Den andra taflan — i Nationalmuseum — kallas Marskväll. Brohvalfvets ädla form, skönheten i måtten och materialet, aftonhimlens ton af frostig klarhet, allt gör att man, då man ser taflan, erfar något af spänstighet och lycka.

Från samma plats, men vänd mot Slottet och Strömmen, har Reinhold Norstedt på en jättestor tafla målat denna Stockholms hjärtpunkt en ljus sommar-natt. Det är en salig harmoni, spelad pianissimo, men för full orkester, Slottets gula fasad står »så främmande och välbekant» som i drömmen, allt har en annan belysning än hvad man är van vid från dagens timmar, det är en stor-artad, en stilla hyllning, där konstnären i ett sista, ej fullt färdigt konstverk, gifvit form åt något af det skönaste i världen.

En sådan natt ha särskildt skalderna svårt att sofva. Bellman, Snoilsky, Levertin och Fallström ha i olika toner sjungit den stockholmska sommar-nattens lof, från aftonen,

Då Mälarns fagra stad
Står i ett ljusets bad
Med gyllne stänk
I solnedgångens dager,

till den bleka morgon, då, såsom ROBERT LUNDBERG, hvilken gjort goda porträtt af äkta stockholmare, skildrar på sin tafla Morgonfåglar, Daniel Fallström med intresse åser sparfvarnas om inte sill- så hästfrukost på Gustaf Adolfs torg. Denne senfödde ättling och beundrare af Blanche- och Karl XV-perioden erfar säkert, då han ser soluppgången, evighetskänslor, som likna dem, hvarmed en sångare från adertonhundratalets förra hälft slutar sin själfrannsakan och sitt resonemang med Petrus vid himmelrikets port:

Har du intet syndigare gjort
Ån sugit Lindas läppar och pokalen,
Han öppnar gafvelvidt den stora salen.

Operakällaren har, och icke utan skäl, i öfver hundra år varit stockholmarnes jordiska parad. Med Elysiums nektar, med Valhalls delikata fläskkotletter, med himmelrikets frid för den af Strindberg skildrade gamle ungarlen, som »sitter purken, pirrig» men i alla fall hjärtligt nöjd att, som han troligen uttrycker sig, »slippa si fruntimmer». I vår eklektiska tid, då religionsprofessorerna hjälpa oss att leta ut det bästa ur alla religioner, har man ansett, att Muhammeds paradys' företräden: sköna och älskvärda damer, ej heller borde saknas på Operakällaren. Kvinnan tränger sig in på alla områden, till och med i det manlig-hetens allra oheligaste, som kallas bar. Man måste emellertid vara rädd för damer som en Karl XII för att hellre vid gamla Operakällarens disk, omgifven af påpälsade manfolk, dricka sin »stenborgare» — sprit, socker, pomeransskal, fenkål och anis plus en kryddskorpa, allt nedsköljdt med ett glas svagdricka — än att på nya Operakällarens bar i bekväma fätöljer, uppmuntrad af vackra

ögon, glädja sig åt en Zorn-cocktail. Retar det engelska namnet, kan man, med litet våld på öfversättningen, kalla drycken Zorns tuppkam. Det vore roligt, om ZORN, som nu kompletterar Eugen Janssons herrbadtaflor med så vackra

GUSTAF FREDRIKSSON FRAMFÖR
GAMLA DRAMATEN.

MÅLNING AF
ROBERT LUNDBERG 1893.
HOS GUSTAF FREDRIKSSON.

och så samvetsgrant utförda bilder från damernas bad, ville föreviga några stockholmska Venustyper, också då de sällskapa med Ceres och Bacchus, som det skulle heta på sextonhundratalet.

Hvilka belysningseffekter i Operakällarens stora sal, än strålande af ljus, än, vid stängningsvarningarna, med mystiskt ljusdunkel, då skenet från någon enslig lampa belyser ostyrigt hår eller frikostiga urringningar och då den blå röken ringlar sig upp mot OSCAR BJÖRCKS badande nymfer, som en gång 1897 nästan skrämde lifvet ut dåvarande finansministern, »Sveriges starkaste karl». Zorns beundransvärda tafla Valsen visar hvad han kan i den vägen.

»Dionysostågen i Norden» ha kanske varit för larmande och folkrika,

Nykter är jag mörk och kulen,
Nykter är jag illa vulen,
Nykter är jag full med pust,
Nykter är jag utan lust,

sjunger Karl XII:s generalauditör Israel Holmström, men väl vore, om vi ibland kunde hålla litet grekiskt vatten i våra trakiska störtdrycker.

Vi få ej heller vara så yfverborna, att vi utan kritik instämma i de verser, hvarmed en hänförd stockholmare strax efter Narva prisar vår mat och dryck:

Här bakas härligt bröd,
Och utaf Ceres' saft
Så brygges dubbelöhl,
Dess like finnes knaft.

Stockholmsbrödet är kanske det bästa brödet i Sverige, men det vill i detta fall ej säga så mycket, ty i de blindes rike är den enögde konung, och först efter 1843, då ett vetenskapligt öl ändtligen började bryggas här i Sverige, kan man utan chauvinism med Björn i Fritiofs saga instämma i att

»Ölet är godt, det må
du ej klandra.»

MARSKVÄLL.

MÅLNING AF NILS KREUGER.
NATIONALMUSEUM. STOCKHOLM.

Hvarför målas ej någon af våra pittoreska restauranger. Skulle ej t. ex. det praktfulla Royal kunna återges på någon af De Unges taflor, de äro ju förtjusta i stilleben. Äfven på en utställning skulle taflan ej kunna anses som puff för stället, ty Royal blefve väl knappast igenkändt, men »färgernas stämning och doft» komme nog med. En målning med motiv från denna väldiga interiör skulle kanske bli utgångspunkten för en framställning af en modern kärleks-trädgård af den sort, som konsten sedan 1300-talet sysslat med. Här finnes grönska, pipare och spelare, frukter, sköna kvinnor, förälskade män, och ej ens den traditionella vattenkonsten och den arkitektoniska omramningen saknas. Och hvad dryckerna beträffar, har man den rikaste omväxling. På en modern stockholmsk vinlista kan man med större fog än på 1700-talet tillämpa orden:

Och fast i vårt klimat
Ej gro Lyæus' planter,
Så föres dock dess must
Till oss från alle kanter.

Nöjeslifvet är måladt af GÖSTA VON HENNIGS, men oftast utan understrykande af platsen. Ibland kan man se, att punschdrickningen försiggår på Operaterassen, ty det röda, af Oskar I till medeltidsborg förvandlade Johan III:s lusthus, nu skeppsgossekasern, skymtar i bakgrunden. Eljest är det ej lätt att säga, om det är i Stockholm Hennigs' briljant karakteriserade clowner med sina uråldriga internationella och stilerade trics hänföra publiken. Och om det är på Sveateatern som de herrar och damer förekomma, hvilka likt skuggspelsfigurer på hans varietétaflor betrakta de hvirflande tygmassorna och de välformade kropparna, som i det bländande ljuset, i strålände färger, under larmande musik ge oss stockholmare i gråvädret ett flyktigt, ibland uppfriskande intryck af hvad grekerna menade med menadernas dionysiska yra.

Man säger att Stockholm har sinne för fest, men våra konstnärer ha tydlig motvilja åtminstone för att måla fester. Man kanske fruktar banaliteten i det eleganta lifvet, och säkert är att det fordras mer än medelmåttig konst för att på en tafla ge den aristokratiska världen också konstens sällsynta och varaktiga adelskap.

Hur många gånger har ej teaterlifvet i Frankrike varit ämne för goda målningar, särskildt om man dröjer vid utgåendet från operaföreställningen, då damerna effektivt skrida ned för den ståtliga trappan. Vi ha i vår opera en vestibul, som i smak och dyrbarhet bildar en värdig ram åt de stora lyxfåglar, som med sina toquer och ägretter, med svandunsbrämde teaterkappor högtidligt segla eller näpet trippa ned för marmortrapporna, men vi ha ännu ingen målare, som försökt sig på att måla det, och opera ha vi ändå haft i 130 år.

Vårt teaterlif är ej alldeles från i går, det ser man på GEORG PAULIS skådespelargrupp i Nya Dramatiska teaterns foajé. Här visar han dessa allmänhetens älsklingar, en Lars Hjortsberg, Emelie Högqvist, Knut Almlöf, Ellen Hartman, Gustaf Fredrikson, vandrande omkring i Kungsträdgården, där arsenalen under 1700-talets sista år inreddes och in på 1800-talet användes till dramatisk teater, och där från 1862 till 1907 vid Kungsträdgårdsgatan den teater hade sin plats, där vi skrattat och gråtit.

På häradshöfding G. B. A. Holms kraftiga initiativ anskaffades medel vid 1900-talets början till en ny nationalscen, där han önskade att svensk konst också i målning och skulptur skulle bli rikligt företrädd. Byggnaden, som både utan och innan smyckats med ädel konst, — främst lyser i foajéns tak Carl Larssons genialiska målning Dramats födelse — uppfördes i marmor och är ett verk af arkitekten Lilljekvist. Dess arkitektoniska helhetsverkan och ornamentiken är

ej lika lycklig som många af de konstnärliga detaljerna, men då skymningen faller på och skenet från bågglamporna lyser upp de Milleska frodiga barnen på kolonnbaserna, verkar byggnaden som ett smycke, ett sagoslott, och det senare är det väl också. Detta motiv har målats af Gerda Wallander.

Sedd från Musikaliska akademien, som, själf åtminstone, icke är »frusen musik», erbjuder Strandvägen med dess förgrund af pittoreska skutor, vackrast då de efter regn torka sina segel, och dess fond af ibland arkitektoniskt särdeles lyckade palats en stadsbild som hör till något af det bästa i det nya Stockholm. När man ser på teaterfasaden, dröjer ögat helst vid de af skönhet och lifslust strålande, väldiga, monumentalas friser af Christian Eriksson, skildrande teaterns uppkomst ur Dionysoskulten och commedia dell' arte.

SLOTTET
OCH STRÖMMEN.

MÅLNING AF REINHOLD NORSTEDT.
HERR THORSTEN LAURIN. STOCKHOLM.

Då man tänker på, hvad som spelats och som kommer att spelas på denna scen, rinna en i sinnet de sköna orden ur Tor Hedbergs ståtliga prolog vid teaterns öppnande 1908:

Vår sång vår längtan är,
Men af vår vilja
Skall dramat födas på vår tilja.
Vi lefvat det en gång,
Vårt blod vi gaf det.
Är det för djärft att vänta blommor af det.

Strandvägen, målad af Reinhold Norstedt, har något af storstad i både arkitekturmått och trafik. Bakom ligger det gamla Ladugårdslandet och det nya Östermalm, bägge skildrade på det mest intimt förstående sätt af Hjalmar Söderberg. Omdöpan det af denna gamla stadsdel, hvars namn ännu bibehöll ett minne från Malmgårdstiden, borde om möjligt annulleras. Tanken att omdöpa Tuilerieträdgården, därför att Tuilerierna äro rifna eller därför att det betydde tegelbruk, eller att hiltta på ett nytt namn på Haymarket, därför att hö nu ej säljes där, skulle väl snarast verka groteskt i Paris och London. Ibland, men mycket sällan, gör folksjälen motstånd, då det gäller skadliga nyheter.

Humlegården, anlagd af Gustaf II Adolf, får ha kvar sitt gamla trefliga fantasi-väckande namn, ehuru den efter den sorgliga Linnéstatyn, Humlegårdens första allvarliga estetiska motgång, officiellt lär ha fått namnet Linnéparken. Ladugårdslandet var ända in på 1880-talet fullt af gamla tobaksland och trädgårdar, oaser i den stora stenöknen; civilisationen har tagit bort oaserna. Visserligen är Sturegatan genom sitt grannskap med Humlegården en behaglig gata, men eljest beror dess skönhetsvärde väl närmast på de där promenerande damerna, som afteckna sig mot en sällsynt banal huslänga. ERDMANN har målat Sturegatan. Liksom en konstnär kan af en trasig buse göra ett vackert konstverk, så kan han äfven af en snygg, tråkig gata få fram en skönhetseffekt. Han låter den lysa af sol och färg och fördjupas af hans egen stämningsrikedom. På det sättet kan Cardellgatan, Stockholms ledsammaste gatuperspektiv, till och med sedd från Sturegatan få ett egendomligt behag, d. v. s. om den betraktas af en förälskad ungdom, och i lyckligaste fall ser en konstnär äfven på det oansenligaste på samma sätt.

Om man också ej vet att Hedvig Eleonoras, Ladugårdslandskyrkans, klockor, hvilkas mäktiga klang så ofta träffat våra öron och hjärtan, äro af riksänkedrottningens höga make tagna på Kronborgs slott i Danmark, så har dock kyrkan ännu något af gamla tider, äfven om man mest tänker på glansperioden och de dagar, då Karl XV:s kortège den 1 maj genom Storgatan begaf sig till Djurgården. Salutorget med gummor, som ännu äro oantastade, har något pittoreskt,

som lockat Axel Erdmann till en koloristiskt alldeles förtjusande tafla.

Vid Valhallavägen ligger Stadion. Kunde man ej hoppas att denna arkitekt Gruts byggnad, där allvar och glädje, manlighet och behag sammansmält i det yttre, skulle under tällingarna förmå våra målare och skulptörer till nya uppslag, så att den nationella konsten själf, liksom fordom i Grekland, kunde hämta kraft och styrka ur idrotten. Det är märkvärdigt nog Eu-

SKEPPSBRON.

TECKNING AF LOUIS SPARRE.

gen Jansson, han som visat oss det tysta och drömmande Stockholm, som blifvit idrottens konstnärlige skildrare i sina badtaflor, simsporten, en idrott, passande för vattenstaden Stockholm. Danska och tyska konstnärer ha visat att

också museerna kunna användas som motiv för taflor. Det museum, som har det stolta valspråket: »Vi äro ett litet folk, men vi böra tänka stort», det Nordiska museet, som födts ur en Arthur Hazelius' brinnande kärlek till fosterlandet och dess minnen, har af sin arkitekt I. G. Clason både utan och innan fått ett drag af ädel svenskhet och mogen kultur, värdig sitt höga ändamål. Mäktigt resa sig dess gaflar och kopparmurar, kanske vackrast i aftondiset, men hvarje detalj tål att ses på nära håll. En skönhets-effekt ger äfven den stora salen, där man finner Milles' skulptur af kung Gösta, Sveriges egen byggmästare och byggherre.

STUREGATAN.

MÅLNING AF AXEL ERDMANN.

»Han som vårt Sverige murat från golf och till tak» intar hedersplatsen. Den väldiga salen innesluter symboliskt de sköna och ärorika vapen, hvilka, förda af tappra och kloka svenskar, skyddade och möjliggjorde den nationella kultur som framlyser ur de föremål, hvilka fylla de öfriga rummen. Nordiska museet och Skansen äro nästan de enda offentliga anstalter på Djurgården, som äro ägnade åt de högre lifsmakterna. Detta vare sagdt utan något underskattande af Hasselbacken, Kristallsalongen eller ens Gröna Lunds Tivoli. De senare konstanstalterna ha i Gösta von Hennigs sin konstnärlige riddare, och det behöfves en stark konstens offerläga för att bränna bort det stoffartade och göra något vackert af rödblå, sminkade slampahejor, som på glaspärlepydda karuseller svänga rundt, dragna af en pustande ångmaskin, hvilken genom en läderrem

LADUGÅRDSLANDS KYRKA.

MÅLNING AF AXEL ERDMANN.

också sätter ett skrällande positiv i gång. Lättare är det att fatta, hur ARON GERLE ur Djurgårdens lustiga gamla kåkstad, främst i sin skildring af det klassiska Gröna Lund med dess svalgång, kan få oss att längta efter de tider, då Hasselbacken icke ens fanns till.

Att det är vackert på Hasselbackens veranda en sommarafton, då de persiska syrenerna lysa röda mot himlens mörkblåa sammet, då den skrällande mässings-

orkestern slutat och den rysligt formade musikläktaren höljes i dunkel, då man tacksamt njuter af friden, af doften från blommor och jordgubbar, det bekräfta alla lyckligt lottade svenskar med hänförelse. Ja, man skyller nästan allt för många af sina Hasselbacksbesök på sitt rörande sinne för naturen. Minst lika ofta är det väl en också berättigad önskan att på tänkbarast fulländade sätt intaga sin näring. Hasselbacken har till sina andra förtjänster lagt också en etisk dylik, den att på sitt område, det gastronomiska, med större ifver och mera framgång än i de flesta andra institutioner och centrala verk sträfva efter fullkomligheten. Kunde *den* Hasselbackandan tränga igenom hos vårt folk, skulle dess framtid vara ljusare.

Axel Erdmann har målat Hasselbacken en afton, då dagsljuset strider med det elektriska, då studenternas hvita mössor bryta af bland allt det svarta, och då de högljudda stämmorna söka öfverrösta orkesterns klämfulla föredrag af Janitscharernas intåg.

* * *

På Djurgårdens högsta höjd ligger Skansens etnografiska trädgård. Dess betydelse har varit och är storartad, men nog är det ganska naturligt, att hur äkta Rättvikskullorna och majstängerna än må vara, konstnärerna ej gärna måla vare sig vargar eller lappar, de må stå under hur vetenskaplig kontroll som helst, på ett ställe med entréavgift och regelbundna stängningstider.

Menzel har gjort det aldeles ypperligt i sina skildringar från Berlins zoologiska trädgård, men Skansen är nästan det enda ställe i hela Stockholm, där man kan ursäkta våra målares oföretagsamhet. Den vackra utsikten där uppifrån är omfattande. Äfven från denna höjd och fast afståndet idealiserar, sticker ett och annat obehagligt i ögonen. Bland dessa smärtsamma föremål står Oskarskyrkan i första ledet, och blicken lämnar den med nöje och flyger till Engelbrektskyrkan af Wahlman. Läget, den vackra ytverkan och en klädsam stränghet i formerna göra denna kyrka till något af det mest lyckade af det som någonsin tillkommit i kyrklig arkitektur i Stockholm.

KARL NORDSTRÖM har skildrat trakten omkring Roslagstorg, där ännu på detta århundrade man hittade tobaksland och öde tomter och som blott för ett par årtionden sedan med rätta bar namnet Träsket.

Många af de bästa konstnärerna i vår tid ha afbildat stadens gränsmarker mot landet och gett dem en sorts storhet. Hos oss har Karl Nordström på det för honom personliga sättet med trots och melankoli i egendomlig blandning målat vattencisternens fästningslika former, gjort storartade kolteckningar

af de dystra nya arbetarkvarteren och i sin tafla Vinterafton vid Roslagstull visat, hur dessa fula hus och risiga träd till och med om vintern kunna få ett djupt och egendomligt känslövärde, då de ses af en stor konstnär. Tillfälle till dylika konstnärliga kraftprof lämna äfven Vasastadens angränsande kvarter. Tröstlös enformighet och en nästan smärtsam banalitet är det karakteristiska för dessa nyaste delar af Stockholm. Öfver S:t Eriksbron kommer man till Kungsholmens fabriksstadsdel. Bron, målad af Axel Erdmann, har, omgifven af rykande fabriksskorstenar, något af vår moderna järnålders allvar. Man väntar emellertid ifrigt på de ljusare tider, då fabriker och människoboningar kunna bli mera åtskilda, då rök och smuts skola drifvas ut och klommor och grönska skola lockas in i våra städer, och då de nuvarande stadsförhållandena skola förefalla lika otroliga som de hemseder, hvilka läto höns och grisar lefva med i boningsrummen.

* * *

Den mot Mälaren gränsande delen af Kungsholmen har en skönhet, som ännu ej är tillräckligt älskad och det endast därför, att den ej är tillräckligt känd. Litterärt upptäckt blef stadsdelen af Henning Berger, som i konstnärligt tagna films bevarat mycket af det specifikt stockholmska. Kungsholmen — lyckligtvis misslyckades »förståndigt folk», som för likformighetens skull ville döpa stadsdelen till Västermalm — hoppas kunna undvika både att få heta något lika ledsamt och se lika tråkig ut som Östermalm. Kungsholmen är en skönhet som väntar att bli uppskattad och tagen i besittning af den värdigaste. Här skall på holmens sydöstligaste udde, begränsadt af vattnet på ena sidan och omgifvet af grönskan, på Stockholms befallning under ledning af en stor konstnär, omfläktadt af hela stadens förväntningsfulla intresse, uppväxa det hus, bakom hvars mörka tegelmurar »de hundrade» skola rådslå om Stockholms framtida och samtida nytta och ära och där, för att använda konstnären-arkitektens egna ord, »Stockholm med gästfrihet och värme skall i festliga salar, prydda med det dyrbaraste och skönaste vi kunna åstadkomma, ge sina kärkomna gäster stora famnen». Det blir en glädjestund för alla stockholmare, fattiga och rika, att få upplefva det ögonblick, då det väldiga tornet speglar sig i Mälaren, då klockspelet för första gången muntert ljuder från dess tinnar och vi bege oss till stadshuset för att se på vårt eget hus, där Borgargården, Gyllene salen och hvarje vackert och hemtrefligt rum berättar om stadens historia och den lysande frikostighet, hvarmed Stockholms borgare täfla att få värdigt pryda den mest betydelsefulla byggnad, som tillkommit i vårt land efter Stockholms slott. Grunden lägges nu, men eljest finnes Stockholms stadshus

blott i arkitekt Ragnar Östbergs rit- och hjärnkontor och i vår dröm. Jag ser det, stolt och kargt på afstånd, på nära håll med inbjudande hörn och vänliga detaljer redan innanför trädgårdsmuren, med vackra och skyddade platser, där barnen i frid kunna stulta omkring och gummorna nicka öfver sina böcker och stickstrumpor, med sina salar, där hvarje konstverk, hvarje symboliskt ornament skall leda stadens representanter in på den rätta riktningen, den som för till

VID ROSLAGSTULL.

MÅLNING AF KARL NORDSTRÖM.
GÖTEBORGS MUSEUM.

erkännande och utöfvande af plikterna mot stadens forntid och framtid. Man talar om språkets makt öfver tanken, men äfven arkitekturen har sitt direkta inflytande. Vörnadssinnet ökas i ett tempel, i en katedral. Man sänker rösten och tänker kanske något mindre småsinnadt i salar, där alla former, alla prydnader tala om kallets höghet och vikt.

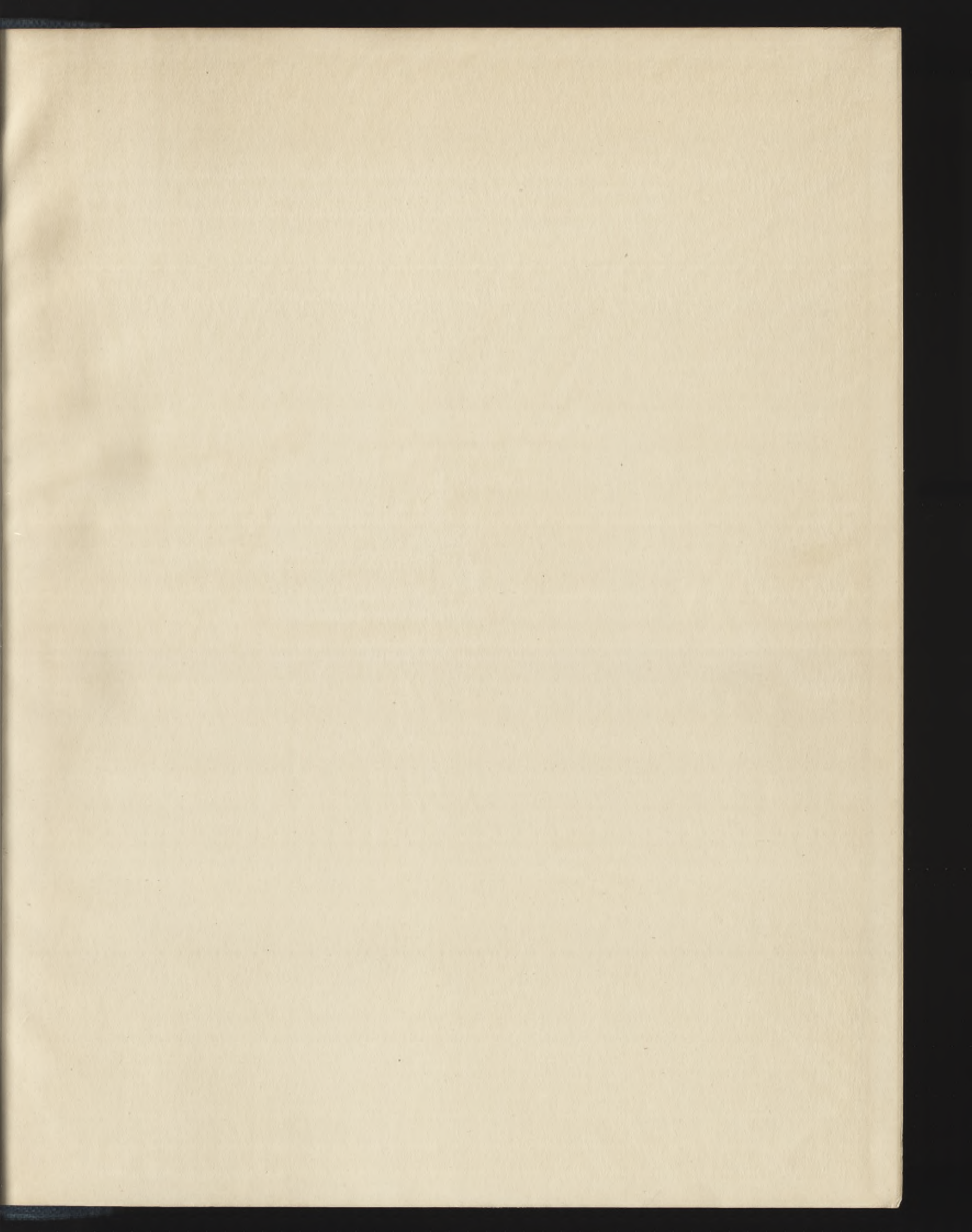
Man ser öfver hela Stockholm ifrån det väldiga tornet. Måtte det få stå lika länge som Birger Jarls fästningstorn på Riddarholmen midt emot.

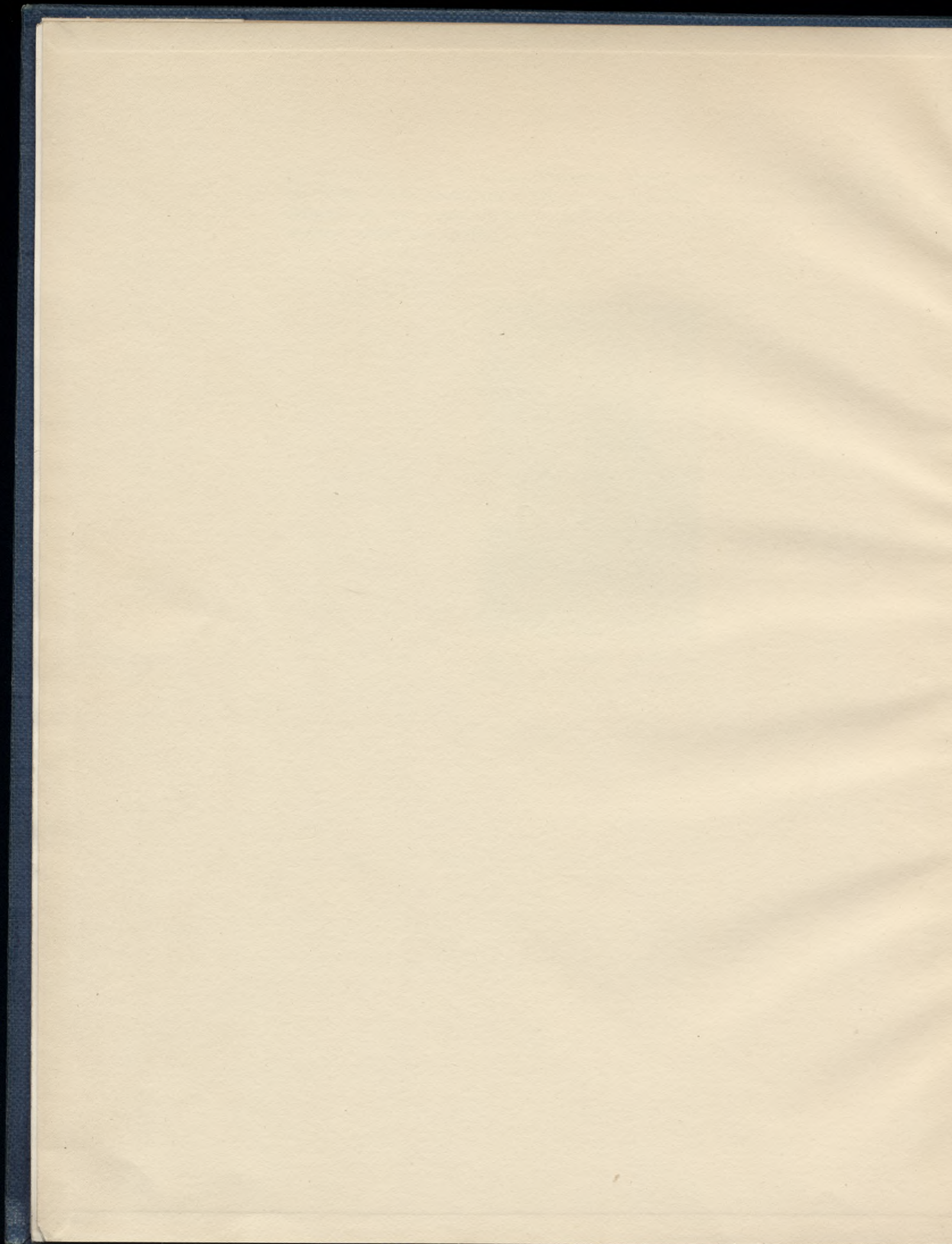
En stad, som vi ej skulle kunna känna igen, skall så småningom uppväxa kring Stockholms stadshus. Kanske skola de nya stockholmare, som då komma upp i den gamla byggnaden, se på de Stockholmsbilder från vår tid, som i kärlekens vånda och lycka skapats af våra konstnärer, och säga: Till och med

på den tiden, redan vid nittonhundratalets början, voro stadens invånare glada att få bo i Stockholm, som likt en stor blomma på vattnet vuxit upp ur Mälaren och som suger sin kraft och skönhet ur hela den svenska jorden, hela Sveriges kärlek och stolthet.

TORNET PÅ STOCK- ETSNING AF
HOLMS STADSHUS. HJ. MOLIN.

6000220830

Göteborgs universitetsbibliotek

